

PAREMAD OTSUSED – VÄÄRTUSLIKUM ELUKESKKOND

Juhendmaterjal kohalikule omavalitsusele
soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks

Tallinn, 2024

Juhend on koostatud Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse projekti
„Parema tuleviku nimel: ENUT ja partnerid edendavad soolist võrdõiguslikkust“
(2022-2024) raames

MAJANDUS- JA
KOMMUNIKATSIOONI-
MINISTEERIUM

ENUT
EESTI NAISUURIMUS- JA TEABEKESKUS

Keeletoimetaja: Raina Vürmer

Kujundaja: Karmen Haiba

ISBN 978-9949-938-13-1

Sisukord

Eessõna	4
Sissejuhatus	6
Mis on võrdsus?	6
Mis on naiste ja meeste ebavõrdsus ehk sooline kihistumine?	7
1. Omavalitsusüksuse ülesandeks on tagada igaühe õigused ja vabadused ning edendada naiste ja meeste võrdsust	15
1.1. Mida ütleb soolise võrdõiguslikkuse seadus?	15
1.2. KOV tööandjana	17
1.2.1. KOV-i kohustused tööandjana	18
1.2.2. KOV ametiasutuse hallatavad asutused	19
1.2.3. KOV ametiasutuse ja hallatavate asutuste tegevused ja teenused	20
2. Sooaspekti arvestamine otsuste vastuvõtmisel, teenuste kujundamisel ja pakkumisel	22
2.1. Statistiliste andmete olulisus	22
2.2. Huvigruppide kaasatuse olulisus	25
2.3. Sootundlik eelarve koostamine	26
2.4. Sooaspekti arvestamine otsuste mõjude analüüsimisel	29
3. Sooaspekti arvestamine erinevates valdkondades	31
Olukorra analüüs	31
3.1. Tööhõive ja ettevõtlus	34
3.2. Haridus	36
3.3. Tervishoid ja sotsiaalküsimused	39
3.4. Vaba aeg, kultuur ja sport	42
3.5. Planeerimine, maakorraldus ja ehitus	44
3.6. Kommunaalmajandus	46
3.7. Avalik kord ja turvalisus	47
3.8. Kommunikatsioon	49
Kasulikke allikaid	51

Eessõna

Kohalikud omavalitsused saavad väga palju ära teha soolise võrdsuse edendamiseks ja kohaliku elu korraldamiseks nii, et see pakuks turvatunnet, sotsiaalset suhtlust, haridus-, karjääri- ja teenimisvõimalusi, head ümbrust lastele kasvamiseks, kaasaegset infrastruktuuri vastavalt erinevate elanikkonna gruppide vajadustele. Poliitikate ja otsustega on võimalik vähendada nii naiste ja meeste kui muude sotsiaalsete rühmade vahelist ebavõrdsust ning korraldada linna ja valla elu selliseks, kus eri vanuses, erinevast rahvusest naistel ja meestel oleks hea elada.

Omavalitsuste kohustus edendada soolist võrdõiguslikkust pidevalt ja eesmärgipäraselt on sätestatud soolise võrdõiguslikkuse seaduses.¹ Lähtepunktiks on põhiseadus ja mitmed rahvusvahelised lepingud. Põhiseaduse kohaselt peavad kohaliku omavalitsuse asutused tagama isikute kaitse soo, rahvuse, vanuse ja muudel alustel ebavõrdse kohtlemise ehk diskrimineerimise eest.

Kohustus ei piirdu ainult sellega, kuidas vältida mõne elanikkonna rühma ebavõrdset kohtlemist, vaid tuleb püüda vähendada varasematel aegadel väljakujunenud naiste ja meeste vahelist ebavõrdsust nende õigustes, võimalustes, kohustustes, vastutustes. Vajaduse korral tuleb muuta tingimusi ja asjaolusid, mis takistavad soolise võrdõiguslikkuse saavutamist.

Soolise võrdsuse edendamiseks on lubatud sellised ainult ühele soole suunatud ajutised erimeetmed, mis aitavad kaasa võrdõiguslikkuse eesmärkide saavutamisele ning mida ei peeta soo alusel diskrimineerimiseks.

Sageli kasutatavad arvamused ja väljendid „meie kohtleme kõiki võrdselt” või “tagame igaühele võrdsed võimalused” näitab teinekord hoopis teadmatust eri rühmade olukorrast ja vajadustest.

Nagu näitavad kohalike avalike teenuste ja elukeskkonnaga rahulolu uuringu 2022 andmed, on märgatavad erinevused mees- ja naissoost ning eri vanuses ja rahvusest vastajate arvamustes oma omavalitsuse kohta nii keskmiste rahuoluindeksite kui ka üksikute teemade lõikes. Millest need soolised, vanuselised ja rahvusrühmade vahelised erinevused hinnangutes iga valdkonna kohta tulenevad, on jäetud detailsemaks analüüsimiseks igale omavalitsusele.²

¹ Soolise võrdõiguslikkuse seadus. RT I, 30.06.2023, 72

² <https://minuomavalitsus.ee/muud-toolauad/elanike-rahulolu-2022>

Kõik poliitilised ja majanduslikud otsused, mida tehakse, mõjutavad tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste eluolu nii riigi kui ka kohalikul tasandil veidi erinevalt, sest neil on väljakujunenud harjumuspärased ja soorollidekohased käitumismustrid, nad töötavad ja tegutsevad sageli erinevates valdkondades, erinev võib olla nende ajakasutus, juurdepääs infole, majanduslik olukord ja sotsiaalne staatus.

See tähendab, et valla või linna asjade üle otsustamisel tuleb kõigi muude asjaolude kaalumise kõrval arvestada, kuidas otsused ja kavandatavad tegevused puudutavad naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute eluolu.

Juhul, kui linn või vald kasutab Euroopa Liidu toetusi, tuleb soolise võrdõiguslikkuse edendamise eesmärk lõimida kõikidesse projekti tegevustesse, et kindlustada naiste ja meeste olukorra, huvide, võimaluste ja vajaduste võrdsel määral arvestamine ja vältida soolise ebavõrdsuse taasloomist. See tähendab, et kõikide kavandatavate tegevuste puhul tuleb hinnata nende võimalikke mõjusid naistele ja meestele ning vajaduse korral kujundada tegevused selliselt ümber, et need tooksid võrdselt kasu nii meestele kui ka naistele ja oleksid kooskõlas soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidega.

Selleks, et soolise võrdõiguslikkuse, võrdse kohtlemise ja ligipääsetavuse põhimõtetega oleks projektides arvestatud, on välja töötatud „Võrdsete võimaluste edendamise digitööriist“.³ Nõustavaks institutsiooniks on Euroopa Liidu ühtekuuluvuspoliitika (ÜKP) fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus, mis asub alates 2023. aastast Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumis.

Ükskõik, millise sotsiaalse probleemi ennetamise ja lahendamise aluseks on kvaliteetsete andmete olemasolu, mis võimaldavad otsustada, kas ja mida ette võtta. Just seetõttu on eriti oluline parandada andmete kogumise viisi ja kvaliteeti.

Soo lõikes esitatud andmed annavad parema arusaamise mõlema soo sotsiaalsetest ja majanduslikest tingimustest, vajadustest, käitumisest ja hoiakutest ning aitavad sel viisil kaasa ka valdkondlike teenustega seotud probleemide lahendamiseks. Ja põhjusega. Kohalik omavalitsus seisab kogukonnale oluliste otsuste tegemises inimesele kõige lähemal. Linna- ja vallavalitsustel on kõige rohkem teavet elanikkonna koosseisu, olukorra ja teenuste kasutamise kohta ning kõige lihtsam kaasata siht- ja sidusrühmi, et probleeme ja vajadusi põhjalikumalt uurida.

Sellised sõnad, nagu *teadmistepõhisus* ja *inimkeskus*, ei saa jääda loosungiteks. Mõlemad mõisted saavad konkreetse sisu, kui me õpime olukordi analüüsima kahe kõige suurema elanikkonnagrupi – naiste ja meeste – olukordade võrdlemise ja analüüsimise abil, arvestades ka neisse kuluvate vähemusrühmade, nagu näiteks laste, noorte ja eakate, erivajadustega või muukeelsete elanike vajaduste ning võimalustega.

See eeldab:

- sugude lõikes esitatavate statistiliste andmete olemasolu,
- soolise ebavõrdsuse põhjuste analüüsimist ning
- soolise võrdsuse eesmärkide silmaspidamist kõigis tegevustes

Juhendis on konkreetseid näiteid andmete kogumisest mitmes valdkonnas, mis aitavad välja tuua soolise ebavõrdsuse ilminguid ning naiste ja meeste olukorra erinevusi.

³ Võrdsete võimaluste digitööriist.

<https://kompetentsikeskus.sm.ee/et/abiks-rakendajale/2021-2027/toetuse-taotlejale-ja-saajale/juhendid/digitooriista-juhend/vordsete-voimaluste-edendamise-digitooriista-juhend>

Sissejuhatus

Mis on võrdsus?

Võrdsus on inimõiguste aluspõhimõtteks. Inimesed sünnivad vabade ja võrdsetena ning üksi omistatud tunnus – kuuluvus mingisse sotsiaalsesse gruppi (soo, rahvuse, nahavärvi vms järgi) ei tohiks takistada inimese vaba eneseteostust.

Naiste ja meeste võrdsus on

inimõiguste küsimus – inimene peaks saama vabalt arendada oma isiklikke võimeid ja teha valikuid, mida ei piira sooliselt stereotüüpsed hoiakud, traditsioonilised soorollid ja sooline diskrimineerimine

õigluse ja demokraatia küsimus – mida rohkem osalevad nii naised kui mehed otsuste vastuvõtmisel, seda paremini on esindatud nende erinevad huvid ja kogemused, seda enam vastavad poliitilised otsused ühiskonna mõlema rühma vajadustele

ühiskonna jätkusuutlikkuse küsimus – kõigi inimeste kompetentsi, oskuste ja talendi kasutamine ühiskonna arenguks

Sugude võrdsuse põhimõte:

üks sugu pole halvem ega parem kui teine

Euroopalikes riikides on ühiskonna arengu eesmärgiks olukord, kus kahel kõige suuremal sotsiaalsel grupil – naistel ja meestel – on tegelikult võrdsed õigused, kohustused, vastutused ja võimalused kõigis ühiskonnaelu valdkondades. See oleks **sooliselt tasakaalus ühiskond**, kus inimeste valikuid ei piira kitsad soorollimudelid või stereotüüpsed eelarvamused naiste ja meeste omaduste ning võimete kohta.

Elu Eestimaa kõigis linnades ja valdades peaks olema võimalusterohke ning pakkuma kindlustunnet tuleviku suhtes nii naistele kui meestele, poistele ja tüdrukutele.

Sooline võrdõiguslikkus on naiste ja meeste võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus tööelus, hariduse omandamisel ning teistes ühiskonnaelu valdkondades osalemisel (SoVS § 3 lg 1 p 1)

Soolise võrdõiguslikkuse ehk naiste ja meeste võrdsuse vastandmõiste on sooline ebavõrdsus, mitte sooline erinevus. Eesmärgiks pole naiste ja meeste või poiste ja tüdrukute sarnaseks muutmine, nagu sageli kardetakse, vaid selliste tavade, tegevuste, tingimuste ja võimaluste muutmine, mis naiste ja meeste ebavõrdsed olukordi ühiskonnas on seni põhjustanud.

Soolise võrdõiguslikkuse edendamine püüdleb sellise ühiskonnaelu korralduse poole, mis tagaks võrdsed võimalused mõlema soo esindajatele nii töö- kui ka pereelus.

Eesti keeles on mõistepaarideks

sarnasus – erinevus

võrdsus – ebavõrdsus

Ebavõrdsuse vähendamine sotsiaal-demograafiliste gruppide vahel ei tähenda kõigi inimeste ühesuguseks muutmist

Mis on naiste ja meeste ebavõrdsus ehk sooline kihistumine?

Sooliseks ebavõrdsuseks nimetatakse mis tahes valdkonnas ilmnevat lõhet või erinevust naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste vahel, mis väljendub nende osalemise määras, juurdepääsul ressursidele, õiguste või võimaluste kasutamises, võimu ja mõjujõu määras, töötasu suuruses ja muude hüvede saamises. Lõhet hariduses, tervises, palgas ja mujal kirjeldatakse statistiliste andmete alusel.

Ühiskonnateadustes nimetatakse sellist olukorda ka sooliseks kihistumiseks ja see on omane kõigile ühiskondadele. Kõigis ühiskondades peetakse näiteks neid töid, mida valdavalt teevad mehed, väärtuslikumaks nendest, mida teevad naised.

Enamasti ongi naiste ja meeste võimaluste erinevus ja sooline ebavõrdsus määratud sotsiaalkultuuriliste teguritega – ühiskonnapoolsete ootuste ja tavade naiste ja meeste rollide, tööde ja võimugaotuse kohta. Märkamatu mõjutavad need seda, kuidas tüdrukuid ja poisse kasvatatakse, milliseid omadusi nad endas arendavad, millise haridus- ja töötee valivad, milliseid rolle ühiskonnas täidavad.

Sugu on sotsiaaldemograafiline kategooria nagu ka vanus või rahvus, mille alusel inimesi rühmitatakse

Soolisus/sugu ei tähista ainult indiviidide bioloogilisi tunnuseid, sellel on ka sotsiaalne tähendus

*Soolisuse kategooria (i.k. *gender*) tähistab ka reegleid, ettekirjutusi, ideid ning arvamusi naistele ja meestele sobiva ja neilt oodatava käitumise ning naiselikkuse ja mehelikkuse suhtes*

Milles sooline ebavõrdsus väljendub?

Kuigi palju sõltub inimestest endist, on erinevatel sotsiaalsetel rühmadel ka selliseid takistusi, mis ei sõltu neist ning millega tuleb tegeleda ühiskonna, kohaliku kogukonna ja organisatsiooni/asutuse tasandil.

Ühiskonna sotsiaalne struktuur tähendab rahvastikurühmade astmelist jaotust ehk kihistumist kindlate tunnuste/kategooriate alusel. Sellisteks on näiteks sugu, rahvus, vanus. Struktuurne ebavõrdsus on selline olukord, kus mõnda sotsiaalsesse rühma kuuluvate inimeste staatus on madalam mõne teise rühma kuuluvate inimeste staatusest.

Võrdsuse-ebavõrdsuse üle otsustamine eeldab alati erinevate sotsiaalsete rühmade arvulist võrdlemist võrreldavates situatsioonides ja valdkondades

Naiste ja meeste õiguste, kohustuste, võimaluste ja vastutuste võrdsust/ebavõrdsust hinnatakse statistiliste andmete alusel, loetledes, kui palju naisi ja kui palju mehi osaleb ühes või teises valdkonnas, võtab vastu otsuseid või kuidas jagunevad erinevad ressursid – vaba aeg, sissetulek, haridus, teenuste kasutamine kahe soogrupi vahel jms.

Naiste ja meeste ebavõrdsus väljendub näiteks:

- erinevas osaluses otsustamisprotsessides;
- erinevas staatuses tööturul ja majanduses;
- erinevates kohustustes nii tasustatud kui tasustamata tööde puhul;
- erinevates haridustee, eriala ja töökoha valikutel;
- erinevas elueas;
- erinevas juurdepääsus ühiskonnas hinnatud ressurssidele (sh vaba aeg, informatsioon, võrgustikud) jms

Andmete analüüsimisel püütakse mõista, milles peituvad ebavõrdsuse põhjused, millised on stereotüüpsed hoiakud, traditsiooniliselt naistele ja meestele omaseks peetavad rollid ja vastutusvaldkonnad, võimalused igapäevases elus jms, mis erinevusi põhjustavad.

Näiteks iseloomustab Eesti haridus- ja tööturгу erialade, tegevusvaldkondade ja ametite jagamine rohkem naistele ja rohkem meestele sobivateks ning nende erinev väärtustamine. Haridus- ja tööturu jagunemine sugude vahel peegeldub organisatsioonides – juhtivatel kohtadel on rohkem mehi; välja on kujunenud töökohad, kuhu kandideerivad naised, kuhu mehed. Sellega ollakse nii harjunud, et seda enamasti ei peetagi ebavõrdsuseks, vaid tõlgendatakse inimeste vaba valikuna. Sageli napib nii töötajatel kui ka tööandjatel teadmisi ja oskusi, et naiste ja meeste ebavõrdsust või ebavõrdset kohtlemist märgata ja sellele reageerida.

Mehed on halvema tervise ja lühema elueaga kui naised, poisse langeb põhikoolist välja rohkem kui tüdrukuid ning noorte haridusvalikud on tugevasti sooliselt jaotunud. Kõrgema haridusega naised on tööturul tunduvalt rohkem kui sama haridustasemega mehi.

Ka omavalitsuste tasandil on erinevusi naiste ja meeste tööelus, tervises ja heaolus, hariduses ning töö- ja pereelu tasakaalustatud korraldamise võimalustes. Lahendamist vajava probleemina on teadustatud sooline ja lähisuhtevägivald. Kohaliku demokraatia seisukohalt pole naiste ja meeste esindatus otsustustasandil samuti veel tasakaalus.⁴

Meeste ja naiste erinevad rollid, vastutusalad ja staatus ühiskonna struktuuris näitavad, et soolise ebavõrdsuse puhul on tegemist sotsiaalse probleemiga, mida ei saa lahendada üksikindiviidide tasemel

Sooteadlikkus tähendab selle mõistmist, et naiste/tüdrukute ja meeste/poiste rollid ja vastutus on väga suures osas määratud ühiskonna ja selles kehtivate kultuurinormide poolt. Kuigi arvatakse, et sugu pole oluline ja kõiki koheldakse ühtemoodi, näitavad uuringud, et tüdrukuid ja poisse koheldakse juba lasteaias ja koolis erinevalt, neile esitatakse erinevaid ootusi käitumise ja õpiedukuse osas. See mõjutab nende mina-pildi kujunemist, usku oma võimetesse ning edasist elu- ja tööteed.

Sooteadlikkus tähendab ka teadlikkust ühiskonnas levinud soostereotüüpidest ja eelarvamustest.

Naiste ja meeste võimaluste erinevusi loovad ühiskonnas levinud müüdid, stereotüübid ja eelarvamuslikud hoiakud, aga ka see, mida iga päev enda ümber ja meedias näeme

⁴ Praxis (2018) Naiste ja meeste roll kohalikes omavalitsustes ja volikogudes. Aruanne.

<http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/07/Naiste-ja-meeste-roll-kohalikes-omavalitsustes-ja-volikogudes.pdf>

Soostereotüübid on lihtsustavad ning liigselt üldistavad, kuid ühiskonnas sügavalt juurdunud uskumused ja hoiakud naiste ja meeste erinevuste, iseloomulike joonte, neile sobivate rollide, ametite, käitumise, välimuse jms suhtes. Sooliste stereotüüpide olemasolu ega seda, kuidas nad mõjutavad taju ja tegevusi, inimesed enamasti ei märka.

Just stereotüübid, aegunud hoiakud ja eelarvamused on barjäärideks, mis takistavad naistel või meestel võrdset osalemist kõigis valdkondades või hüvedest kasusaamist.

Näiteks on meie ühisteadvuses kinnistunud soostereotüübid, mis seostavad naisi emotsionaalsuse, nõrkuse ja õrnusega, mehi ratsionaalsuse, tugevuse ja karmusega. Tegelikult on naiste ja meeste kui ühiskonna kahe kõige suurema sotsiaalse rühma sees inimeste vahelisi erinevusi rohkem kui naiste ja meeste kui kahe sotsiaalse rühma vahel.

Eeldatakse, et naistele „sobivad“ tegevusalad, kus on tegemist inimeste ja suhtlemisega, meestele need, mis seotud tehnika ja masinatega. Hariduses, tervishoius, sotsiaaltöös domineerivad naised, tehnika ja ehitusvaldkonnas mehed. Nende valdkondade erinev väärtustamine ühiskonnas ongi soolise palgalõhe peamiseks põhjuseks.

Olukorras, kus juhtivatel kohtadel kohtab mehi sagedamini kui naisi, olemegi harjunud uskuma, et meestel on naistest paremad juhiomadused, või arvama, et mehed teevad ratsionaalsemaid otsuseid.

Meesõpetajate alaesindatus koolis taastoodab soostereotüüpe, mis kinnistavad uskumusi, et ainult naised sobivad vastutama laste kujunemisaastatel nende juhendamise, õpetamise ja hoolitsemise eest.

Sellisel väljakujunenud sugudevahelisel tööde ja ametite jaotusel ei ole mingit bioloogilist ega geneetilist alust – see on sotsialiseerimise tulemus ja peegeldab fakti, et poisse ja tüdrukuid koheldakse ja kasvatatakse erinevalt.

Stereotüüpsed ajast ja arust ettekujutused selle kohta, millist tööd naised ja mehed peaksid tegema, piirab mõlema soo karjäärivalikuid. See omakorda jätab majanduse ilma väärtuslikest oskustest ja kogemustest. Juurdunud ettekujutused naistele ja meestele sobivatest ametitest ja töödest vähendavad tööturu paindlikkust ja tööjõu liikumist ühest sektorist teise. Eriti raske on näiteks meestel liikuda seni naistele sobivaks peetavatesse valdkondadesse.

Stereotüüpidesse takerdumine toidab eelarvamusi ja takistab nägemast teisi inimesi isiksustena. Diskrimineerimise oht on alati olemas, kui üksikindiviidi kohta tehakse mingi otsus tema grupikuuluvuse alusel.

Soolise võrdsuslikkuse edendamise üheks eesmärgiks on inimeste soostereotüüpsete suhtumiste, eelarvamuste ja käitumisharjumuste muutumine

Kuigi traditsioonilised soorollid on ammu muutunud ja naised meestega võrdväärselt tööturul ning sageli ise oma pere ülalpidajad, arvab iga teine Eesti elanik, et mehe kõige tähtsam roll on teenida perele raha. 70 % inimestest arvab, et naise peamine roll on hoolitseda kodu ja pere eest.⁵ 2021. a. soolise võrdsuslikkuse monitooringust selgus, et mehed on vähem nõus (83%) kui naised (94%) sellega,

⁵ EU. (2017) SpecialEurobarometer465- GenderEquality2017

et naise jaoks on majanduslik iseseisvus sama oluline kui mehe jaoks.⁶ Naiste jaoks peetakse emarolli ikka veel tähtsamaks kui isarolli meeste jaoks. Selliseid seisukohti argielu näitabki – väga väike osa noortest isadest kasutab lapsehoolduspuhkusele jäämise võimalust.

Muutused ümbritsevas reaalsuses ja inimeste käitumises võivad hoiakuid muuta, niisamuti kui hoiakute muutmine võib mõjutada käitumist ja sotsiaalseid suhteid. Eestis on valdav osa inimesi jõudnud seisukohale, et naiste suurem osa poliitikas on vajalik erinevate huvide paremaks esindamiseks, aga seisukohad naiste osaluse suurendamiseks ettevõtete juhtkondades on kõhklevamad. Mõned muutused järgmise põlvkonna arvamustes peaksid meid tegema tähelepanelikumaks. Näiteks 2022. a. IEA rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringust ilmnes, et 14-15 aastastest poistest arvab iga teine, et mehed sobivad poliitilise liidri ametisse paremini kui naised, ning iga kolmas poiss on seisukohal, et kui tööturul töökohti napib, peaks meestel olema eesõigus neid saada.⁷

Võiks küsida, miks oleme harjunud eeldama, et naistele justkui sobiks rohkem töötada inimsuhetega seotud tegevusaladel (tervishoius, hariduses) ja meestele rohkem tehnikavaldkondades või juhtivatel ametikohtadel. Miks arvatakse, et töö transpordi- ja turvalisuse komisjonis või maa- ja planeerimis-komisjonis sobib rohkem meestele ja tegutsemine noorsoo- ja haridus- või sotsiaalkomisjonis rohkem naistele? Kas oleme mõelnud sellele, et kui koosolekute protokollimine või muud taustatööd antakse alati naistele, jääb neile vähem võimalusi mõttega koosolekust osa võtta või midagi olulist öelda?

Mida tähendab sooaspekti arvestamine?

Sooteadlik vaatenurk ja mõtteviis aitab näha neid tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste erinevaid võimalusi ja vajadusi eri vanuse- ja eluetappidel, mis sõltuvad rohkem ühiskonna ootustest ja normidest kui isikute enda nn vabadest valikutest.

Sooaspekti silmaspidamine teenuste väljatöötamisel ja pakkumisel ei tähenda seda, et nende kasutajate hulgas peaks tingimata olema võrdselt mehi ja naisi. Naised ja mehed võivadki vajada erinevaid teenuseid. Oluline on aga jälgida, et teenuste väljatöötamisel ja pakkumisel ei kinnistataks sugude suhtes kehtivaid iganenud hoiakuid ja eelarvamusi.

Eelarvamuslikult võib oletada, et spordialadest eelistavad tüdrukud iluvõimlemist ja poisid jäähokit või jalgpalli, aga vald või linn võiks toetada ja kannustada tüdrukuid ja poisse tegelema ka selliste spordialadega, mis võimaldavad laiendada nende valikuid. Suuremad valikuvõimalused muudavad väljakujunenud harjumusi. Näiteks registreerub üha rohkem võistkondi tütarlaste jalgpalliliigadesse. Kahtlemata on selles oma osa naiste jalgpalli populariseerimiseks ning spordiala tutvustamiseks eri linnades korraldatud tüdrukute jalgpallifestivalidel.⁸

Võib arvata, et kõigil on võimalus kasutada ühesuguseid teenuseid, mida linn või vald pakub. See ei vasta alati tõele, sest hoolimata vajadusest ei pruugi mõned teenused elanikerühmadele ühtviisi kättesaadavad olla.

⁶ Hämmal, J., Meiorg, M., Varblane, A. Soolise võrdsuslikkuse monitooring 2022.

⁷ Noorte hääl demokraatia kriisis: kodanikuhariduse väljakutsed.

IEA 2022. aasta rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu (ICCS 2022) Eesti tulemused

<https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2023-11/ICCS%202022%20Eesti%20raport%2028.11.pdf>

⁸ ERR. 09.05.2023 EM-finaalturniir toob võõrustajalinnadesse tüdrukute jalgpallifestivalid

Kuigi tervishoiuteenused on olemas kõigi jaoks, otsivad mehed naistest harvemini abi nii haiguste kui vigastuste korral, osaliselt seetõttu, et haavatavuse väljanäitamist ja abi otsimist võidakse tõlgendada nõrkusena ning seda ei peeta ühiskonnas mehelikuks.

Sotsiaalsed normid ehk stereotüübid, mille kohaselt mehed peavad olema enesekindlad ja tugevad, ei väljenda oma emotsionaalsust ega küsi abi, võivad olla tõsiseks takistuseks meeste füüsilisele ja vaimsele heaolule.

Ühesugused tingimused ja võrdsed võimalused ei ole sünonüümid.

Võimaluste võrdsuse/ebavõrdsuse analüüsimiseks ja võrdsete võimaluste loomiseks vajalikud tegevused on:

konsulteerimine, ekspertide kaasamine, asjakohaste uuringute ja statistiliste võrdlusandmete kasutamine, konkreetsete eesmärkide püstitamine ja soolise võrdsuse saavutamiseks vajalike meetmete elluviimine

Miks kohalik omavalitsus peab sooaspekti arvestama?

Kohalikes omavalitsustes tehakse pidevalt inimeste elu puudutavaid suuri ja väikseid otsuseid. Tavaliselt puudutavad need haridust, hoolekannet, keskkonnakaitset, elamumajandust, sanitaarküsimusi, tervisekaitset, ühiskondlikku transporti, turvalisust ja muid olulisi teenuseid.

Kohalikul omavalitsusel on kõige rohkem andmeid ja teavet elanike sotsiaalmajanduslike probleemide kohta kõigis nendes valdkondades. Seetõttu saab kohalik omavalitsus teha konkreetsest olukorrast lähtuvaid ja säästva inimarengu põhimõtteid järgivaid valikuid asjakohasemalt kui riik.

Otsustamisel tuleb kõigi muude asjaolude kaalumise kõrval arvestada, kuidas otsused ja tegevused puudutavad naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute elu-olu, pidades silmas, et meeste ja naiste tööd, pürgimused, soovid ja vajadused oleksid võrdselt väärtustatud ja nad saaksid teha valikuid, mida ei piira aegunud arusaamad soorollidest. „*Nii on ju alati olnud*“ ei ole enam ajakohane põhjendus kiiresti muutavas maailmas.

Olulisem osa kohaliku omavalitsuse pädevusest kuulub volikogule, sh valla või linna arengukava vastuvõtmine ja muutmine – dokument, mis peab andma arengutõuke elanike heaolule, just sellise infrastruktuuri toimumisele, mis kõige rohkem mõjutab naiste ja meeste igapäevaelu. Arengukavades peaksid põhimõtteliselt peegelduma need probleemid, mis on ühe või teise sotsiaalse rühma aspektist olulised.

Linna ja valla arenguvõimalused sõltuvad paljuski elanikkonna sotsiaal-demograafilisest koosseisust: naiste ja meeste erinevate vanusegruppide osakaalust, nende olukorrast hariduses, tööturul, ettevõtluses, ühistevuses jm, kõigest sellest, mis inimeste jaoks määrab elamisväärsel elukoha.

Jätkusuutlikku omavalitsust iseloomustab hea elukvaliteet, st elanike materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldatus.

Volikogu, valitsuse ja ametnike sooteadlikkusest sõltub paljuski see, kui hästi suudetakse tagada oma kogukonnaliikmete heaolu, arvestada otsuste tegemisel nii kogukonna tüdrukute ja poiste kui ka naiste ja meeste vajaduste ja võimalustega

Nii nagu pole olemas keskmist omavalitsusüksuse elanikku, pole ka keskmist naist ega meest. Alati tuleb naiste ja meeste olukorra võrdlemisel meeles pidada, et kõik naised ja kõik mehed ei ole ühesugused, sest nende elu-olu, kogemused, vajadused ning võimalused sõltuvad nende vanusest, rahvusest, päritolust, elukohast, tervislikust või sotsiaal-majanduslikust olukorrast.

Selleks, et aru saada, kas erinevatel elanikkonnagruppidel on võrdsed võimalused, tuleb vaadata faktide ja statistiliste andmete poole ning arvestada naiste ja meeste erinevaid elustiile, nende erinevate gruppide huvisid ja vajaduste eripära.

Võib arvata, et kõiki andmeid, mis on vajalikud soolise võrdsuse olukorra hindamiseks kohalikus kogukonnas, pole olemas või pole need kohe kättesaadavad. Sellisel juhul on vaja kindlaks teha, millised andmed puuduvad ja kuidas neid leida või täiendada ning edaspidi selliseid andmelünki vältida.

Teadmistepõhiste otsustustega ja sooteadlike teenuste pakkumisega on võimalik vähendada naiste ja meeste ebavõrdsust. See omakorda eeldab soolise võrdsuse edendamise tegelevate ametnike olemasolu ja vajalike tööülesannete kindlaksmääramist. Alustada saab oma organisatsioonist. Nii näiteks on paljud riigiasutused, sh Regionaal- ja Põllumajandusministeerium⁹, koostanud võrdse kohtlemise tegevuskavad, mille üheks eesmärgiks on ministeeriumi ametnike ja töötajate teadlikkuse tõstmine soolisest võrdõiguslikkusest ja võrdsest kohtlemisest, et teha õiglaseid otsuseid ning märgata võimalikke probleemkohti. Suurem teadlikkus aitab vähendada alateadlike eelarvamuste esinemist ja vältida diskrimineerimist.

Eriti maapiirkondades on võtmeküsimuseks, kuidas luua keskkond, kus on hea elada ja kuhu noored naised ja mehed tahavad tagasi tulla. See on elukeskkond, mis pakub turvatunnet, sotsiaalset suhtlust, töötasu, karjäärivõimalusi, head keskkonda lastele kasvamiseks, kaasaegset infrastruktuuri.

Soolise võrdõiguslikkuse teema ei hõlma ainult naissooga seotud küsimusi

Soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks arvestatakse naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste erinevaid olukordi ja vajadusi

Mees- ja naissoost elanikkonna rühmad ei ole homogeensed – mõlemas soorühmas on äärmiselt palju sotsiaal-demograafiliselt erinevaid alarühmi

⁹ Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi võrdse kohtlemise põhimõtted.

<https://www.agri.ee/regionaal-ja-pollumajandusministeeriumi-vordse-kohtlemise-pohimotted>

Euroopa harta naiste ja meeste võrdõiguslikkuse kohta kohalikus elus toetab soolise võrdõiguslikkuse seaduses sätestatud kohustuste täitmist. Harta koostajaks ning edendajaks on Euroopa Kohalike ja Regionaalsete Omavalitsuste Nõukogu (CEMR).¹⁰ Harta on suunatud kohalikele ja regionaalsetele omavalitsustele, millega võetakse kohustus edendada naiste ja meeste võrdõiguslikkust, kasutades selleks oma volitusi ning partnerlussuhteid.

Kohustuse täitmiseks töötab iga omavalitsus välja soolise võrdõiguslikkuse edendamise tegevuskava. Selles sätestab ta prioriteetsed eesmärgid, tegevused ja ressursid ning koostöö alused kõigi oma territooriumil paiknevate institutsioonide ja organisatsioonidega, et saavutada sooline võrdõiguslikkus tegelikkuses.

Eestis liitus hartaga 2016. aastal Kose vallavalitsus.

2021. aastal Harta vastuvõtmise 15. aastapäeva puhul lisati sellesse üheksa uut artiklit teemadest, mis aja jooksul on kohalikele omavalitsustele lisandunud ning soolist aspekti arvestama peavad: säästev areng, kübervägivald, vägivald valitud esindajate vastu, interseksionaalsus, paindlik töö, digitaalne kaasamine, õigused seksuaal- ja reproduktiivtervisele, kliimamuutused ning tsiviilvalmidus ja katastroofidele reageerimine.

Eestis on 2023. a. käsitletud õiglase ülemineku meetmete kavandamise ja ebavõrdsuse vähendamise seoseid, veendumaks, et loodud meetmed ja tegevused vastavad erinevatesse sotsiaalsetesse rühmadesse kuuluvate inimeste vajadustele ning peavad silmas, et kavandatu ei lähtuks stereotüüpsetest hoiakutest ega süvendaks ühiskonnas valitsevat ebavõrdsust.¹¹ Väljaandes on ülevaade headest praktikatest võrdõiguslikkuse edendamisel rohepöördes ning töötatud välja soovitud võrdõiguslikkuse edendamiseks Eesti jaoks.

¹⁰ The Council of European Municipalities and Regions. <http://www.ccre.org/>

<https://www.agri.ee/regionaal-ja-pollumajandusministeeriumi-vordse-kohtlemise-pohimotted>

¹¹ 1 Biin, H., Napp, M. (2023) Võrdõiguslikkuse vajadused ja võimalused rohepöördes. <https://volinik.ee/infomaterjalid/uuring-vordõiguslikkuse-vajadused-ja-voimalused-rohepoordes.html>

1. Omavalitsusüksuse ülesandeks on tagada igaühe õigused ja vabadused ning edendada naiste ja meeste võrdsust

Väga palju sellest, kuidas kohalik omavalitsus peaks omavalitsuslikke ülesandeid lahendama, on juba reguleeritud riigi seadustega.¹²

1.1. Mida ütleb soolise võrdõiguslikkuse seadus?

Soolise võrdõiguslikkuse seaduses (SoVS)¹³ on kahte sorti norme.

1. Seaduses on kehtestatud **soolise diskrimineerimise keeld** kõigis eluvaldkondades, kusjuures täpsemalt on välja toodud, mida tööeluga või teenuste pakkumisega seondult peetakse otseseks või kaudseks diskrimineerimiseks.

Diskrimineerimist keelavad normid on kehtestatud inimväärikuse ja põhiõiguste kaitsmiseks ka võrdse kohtlemise seaduses.¹⁴

Võrdse kohtlemise seadus (VõrdKS) keelab teatud eluvaldkondades diskrimineerimise rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel.

Diskrimineerimist keelavate normide alusel saab igaüks, kes tajub, et teda soo või muu rühmatunnuse tõttu ebasoodsamalt koheldakse, pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse või tööeluga seotud juhtudel töövaidluskomisjoni ning arvamuse küsimiseks soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku poole.

¹² Sulev Mäeltsemees, Toomas Sepp, Jüri Võigemast, Anne Läns, Ott Kasuri, Sirje Ludvig, Uno Silberg, Agu Laius, Mikk Lõhmus, Tähve Milt, Ivo Eevel ja Malle Iila (2015) KOV_volikogu_liikme_kasiraamat_2015., Eesti Maaomavalitsuste Liit ja Eesti Linnade Liit.: https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2015/11/kov_volikogu_liikme_kasiraamat_2015.pdf

¹³ Soolise võrdõiguslikkuse seadus. RT I, 30.06.2023, 72
<https://www.riigiteataja.ee/akt/738642>

¹⁴ Võrdse kohtlemise seadus. RT I, 22.10.2021, 11

Kas mingil konkreetsel juhul on tegemist otsese või kaudse diskrimineerimisega soo või muul alusel ning riivatud isiku väärikut ja põhiõigusi, saab otsustada ainult kohus ja tööeluga seotud juhtudel töövaidluskomisjon

2. Soolise võrdõiguslikkuse seaduses on sätestatud erasektori ja avaliku sektori tööandjate, riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutuste ning haridus- ja teadusasutuste **kohustused soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks**.

Nimetatud normid erinevad diskrimineerimise keelust selle poolest, et nende järgi:

- a) peab iga organisatsioon ise tuvastama soorühmad, kes on teistega võrreldes halvemas olukorras, näiteks tööturule juurdepääsul (vanemaealised naised, madalama haridusega mehed jt), teenuste saamisel (puudega naised jt), või mõnes valdkonnas alaesindatud ja
- b) tegutsema aktiivselt naiste ja meeste võrdsuse edendamiseks, mitte ainult vältima diskrimineerimist.

Otseseks või kaudseks sooliseks diskrimineerimiseks ei loeta soolist võrdõiguslikkust edendavate erimeetmete rakendamist, mis annavad eeliseid alaesindatud soole või vähendavad soolist ebavõrdsust. (SoVS § 5 lg 2)

Selliseid ajutisi meetmeid, mis on suunatud ühele või teisele soorühmale, võib kasutada seni, kuni alaesindatud või halvemas olukorras oleva soorühma olukord on paranenud. Ajutiste erimeetmete rakendamine nõuab selgete ja mõõdetavate eesmärkide seadmist ja nende poole liikumise regulaarset jälgimist.

Seega võib välja töötada ühele või teisele soorühmale suunatud meetmeid, mis aitavad kaasa

- naiste ja meeste majandusliku sõltumatuse tagamisele;
- naiste ja meeste võrdsemale osalemisele otsustamisel;
- töö- ja pereelu ühitamisele;
- sooliste stereotüüpide vähendamisele;
- töö- ning haridusturu soolise segregatsiooni vähendamisele;
- naiste ja meeste palgavahe vähendamisele;
- ebasoodsamas olukorras olevate isikute ja gruppide aktiivsele osalemisele ühiskonnas, sealhulgas juurdepääsule koolitustele ja tööturule

1.2. KOV tööandjana

Kohalik omavalitsus on **oluline tööandja**, kes vastutab õiglase personalipoliitika eest ja peab oskama vältida soo alusel ebasoodsamat kohtlemist töökuulutustes, intervjuerimisel, värbamisel, koolitustele saatmisel, töö tasustamisel. Ühtlasi tuleb kujundada sellised töötingimused, mis on sobivad nii naistele kui ka meestele, ning tõhustavad töö- ja pereelu ühitamist. Kui mõlemad vanemad saavad hooldus- kohustusi jagada võrdsemalt ning neid toetatakse taskukohaste ja kvaliteetsete lastehoiuteenustega, on see kasulik ka lastele. Enamus töö- ja eraelu tasakaalustamise meetmetest võivad olla eriti vajalikud ja kasulikud üksikvanematele.

Soolise võrdõiguslikkuse edendamine organisatsioonis/asutuses toob kasu oma liikmetele, uuringute kohaselt parandab ka organisatsiooni tulemuslikkust.

Näiteks on Eesti juhtimisvaldkonna uuringu¹⁵ kohaselt ligi viiendik suurettevõtete juhtidest väga teadlikud soolise tasakaalu olulisusest juhtkonnas ning enam kui 14 % ettevõtetest rakendab ettevõttesisesi meetmeid selle toetamiseks. Juhtkonna sooline tasakaal toetab ettevõtte paremat kuvandit, jätkusuutlikku otsustamist ja paremat kasumlikkust. 2022. a. juhtimisvaldkonna uuringust ei selgunud mingeid olulisi erinevusi nais- ja meessoost tippjuhtide arvamustes ja hoiakutes.¹⁶

Volikogu pädevuses on teenistujate palgaastmete ja palgamäärade kehtestamine. On oluline, et need oleksid õiglased, arvestaksid pigem tööks vajalikke oskusi, kvalifikatsiooni ja pingutust kui ametinimetusi või tegevusvaldkonda. Ka kehtivas asutusesiseses töö- ja ametikohtade jaotuses ning hierarhias võivad peegelduda erinevused füüsilise ja vaimse töö või traditsiooniliselt naiste ja traditsiooniliselt meeste poolt tehtavate tööde väärtustamises ja hindamises.

Riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutuste poolt moodustatud komisjonides, nõukogudes ja teistes kollegiaalsetes kogudes peavad võimaluse korral olema esindatud mõlemad sugupooled (SoVS § 9 lg 4)

Sooliselt tasakaalustatuks peetakse sellist kollegiaalset kogu, milles eri soost isikute osalusmäärad jäävad 40% ja 60% vahemikku

Tööandjatele kehtivaid norme ja soovitusi peavad teadma kõik volikogu liikmed, sest volikogu pädevuses on suuresti ka omavalitsuse organisatsiooni kujundamine ja muutmine. (KOKS § 22)

Vallal ja linnal peaksid olema sugude lõikes andmed volikogu liikmete, valitsuse töötajate, hallatavate asutuste juhtide ja töötajate ning kohaliku omavalitsuse omandis või osalusega ettevõtete juhtide/ juhtkonna ja töötajate kohta.

¹⁵ Alas, R., Eomõis, E. jt. (2015) Eesti juhtimisvaldkonna uuring 2015. Civitta. https://www.eas.ee/images/doc/sihtasutusest/uuringud/ettevotlus/EAS_juhtimisvaldkonna_uuring_Civitta_EBS_Final_2015_08_17.pdf

¹⁶ Vadi, M. jt (2021) Eesti juhtimisvaldkonna uuring 2021

<https://eas.ee/wp-content/uploads/2022/04/eesti-juhtimisvaldkonna-uuring-2021.pdf>

1.2.1. KOV-i kohustused tööandjana

Naiste ja meeste töötamine erinevatel erialadel ja ametikohtadel on üks nende keskmise palga erinevuste põhjustest. Seetõttu on oluline analüüsida tööle värbamise ja töötamise tingimusi:

- kas naised ja mehed on kõigile tasanditele värvatud võrdselt?
- kas on välja kujunenud sellised töö- või ametikohad, kus töötavad valdavalt ühest soost töötajad?
- kas naised ja mehed on erinevatele ametikohtadele kandideerimisel ühtviisi aktiivsed ja kas nad on kandideerimisel sama edukad?

Kui see nii ei ole, siis tuleks analüüsida olukorra võimalikke põhjuseid (nt erinevad värbamiskanalid¹⁷, organisatsiooni kuvand, töökeskkond, värbamispraktikad jms) ning vajaduse korral viia ellu muudatusi. Arvestada tuleb ka sellega, et töötajad ise võivad olla soostereotüüpide kütkeis ning sel juhul peaks just tööandja püüdma nende karjääri piiravaid stereotüüpe kummutada.

Nais- ja meestöötajate karjääri võrdlemine aitab leida vastuseid küsimustele, kas naistel ja meestel on organisatsioonis võrdsed arenguvõimalused, kas esineb erinevusi nende koolitustel osalemisel, oskuste tõstmisel jne. Võrdluse tulemusi saab kasutada sihipärasemaks personalipoliitikaks ja inimressursside otstarbekamaks rakendamiseks.

SoVS § 11 kohaselt peab tööandja tegutsema nii, et tema tegevus toetaks meeste ja naiste kandideerimist vabadele ametikohtadele ning et neile võetaks tööle mõlemast soost isikuid (§ 11 lg 1 p 1)

Samuti näeb seadus ette, et tööandja võtaks erinevatele ametikohtadele võimalikult võrdsel määral naisi ja mehi (§ 11 lg 1 p 2)

Sugude lõikes oleks oluline võrrelda järgmisi personali- ja palgastatistika andmeid:

- nais- ja meestöötajate osakaal organisatsiooni eri tasanditel ja ametigruppide lõikes;
- organisatsioonisisese liikumised ametikohtade vahel;
- koolitustel osalemine;
- töötajate kasutatud puhkusepäevade arv puhkuse liikide lõikes vastavalt puhkuseks tekkinud õigusele (põhipuhkus, isapuhkus, lapsehoolduspuhkus, lapsepuhkus, õppepuhkus);
- tööaeg täistööaja ja osalise tööaja, ületundide arvu, öisel ajal ning nädalavahetusel töötatud tundide arvu, samuti valveaja tundide arvu lõikes;
- keskmine palk või töötasu¹⁸ nende erinevate osade lõikes;
- töötajatele antud muud individuaalsed tasud, toetused, hüvitised ja soodustused nende liikide lõikes;
- eelmisel majandusaastal tööle kandideerinute ja tööle võetute sooline jaotus ametikohtade lõikes

¹⁷ Eesti Tööjõu-uuring 2010

¹⁸ Palka või töötasu hulka kuuluvad ka preemiad ja lisatasud, organisatsiooni toodete või teenuste saamine, rahalised toetused isiklike sündmuste puhul, puhkusetootused, erialase täienduskoolituse võimalused, tasemehariduse kulude katmine, sportimisvõimalused, tööriietus ja töökaitsevahendite andmine, isiklike sõiduautode kasutamise kompensatsioon või ametiauto andmine isiklikuks kasutamiseks, transpordi korraldamine tööle ja töölt koju liikumiseks, ametitelefon jms.

Eraldi küsimuseks on, kuivõrd asutuses on tähelepanu pööratud töö- ja pereelu ühitamise võimaldamisele nii meestele kui naistele – kuidas kasutatakse lapsehoolduspuhkusi ja/või paindlikke töötamise vorme.

Näiteks: lastevanematel on õigus lapsehoolduspuhkusega samaaegselt osaliselt töötada, hoolduspuhkusel olijaid informeeritakse asutuse igapäevategevustest, kasutatakse meetmeid sujuvaks lapsehoolduspuhkusele minemiseks ja sealt tagasi tööle pöördumiseks (etteteatamise aeg, asendajate leidmine, koolitused, infoliikumine, puhkusel oleva töötaja kaasamine jm).

1.2.2. KOV ametiasutuse hallatavad asutused

Kohaliku omavalitsuse ametiasutuse poolt hallatavate asutuste hulka kuuluvad kohaliku elu seisukohalt eriti olulised asutused: lasteaiad, koolid, raamatukogud, noortekeskused, kultuurikeskused, päevakeskused, hooldekodud, spordikeskused jms.

Need on valdkonnad, kus valdavalt töötavad naised, kellel võib olla keerulisemaid olukordi töö- ja pereelu ühitamisel, ühistranspordi kasutamisel, peale vanemapuhkust tööle tagasipöördumisel jms.

Kuigi just ülalnimetatud infrastruktuuri olemasolust sõltub väga suur osa elukeskkonna atraktiivsusest ja heaolust, on töötajad seal sageli madalamalt tasustatud kui näiteks tehnika ja tootmisega seotud valdkonnas. Kohalikul omavalitsusel on võimalik seda olukorda korrigeerida ja selliseid töid endisest enam väärtustada.

KOV organisatsioonide põhimääruste, struktuuri ja koosseisude kinnitamisel ja muutmisel, direktorite/juhatajate ametisse nimetamisel või arengukavade kehtestamisel ja muutmisel on kohalikul omavalitsusel kohustus soospekte silmas pidada.

On oluline teada, et soolise võrdõiguslikkuse seadus kohustab lasteaedu ja koole kaasa aitama tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele, kasutades vastavaid õppekavasid ja õppematerjale (SoVS § 10)

Heaks tavaks võiks kujuneda see, et avalikel konkurssidel direktorite /juhatajate ametisse nimetamiseks kutsutaks kandideerima mõlemast soost isikud.

Soolisi stereotüüpe ja eelarvamusi tuleb vältida ka siis, kui nimetatakse esindajaid piirkonnas tegutsevate hallatavate asutuste hoolekogudesse (kool, lasteaed) ja nõukogudesse (raamatukogu, kultuurikeskused jms).

1.2.3. KOV ametiasutuse ja hallatavate asutuste tegevused ja teenused

Soolise võrdõiguslikkuse edendamine väljapool organisatsiooni on suunatud klientidele, kohaliku omavalitsuse territooriumil elavatele inimestele.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus kohustab kohalikke omavalitsusi süsteemselt ja eesmärgipäraselt sugudevahelist ebavõrdsust vähendama ja naiste ning meeste võrdsust edendama läbi kõigi oma tegevuste, muutes tingimusi ja asjaolusid, mis seda on takistanud või takistavad. (SoVS §-d 9–11)

Eelkõige on see oluline linna või valla strateegiliste arengueesmärkide, poliitikate ja tegevuskavade kavandamisel ja elluviimisel.

Kohustuste täitmine eeldab kas

- selgesõnaliste soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide liitmist tavapoliitika eesmärkidega ning nende eesmärkide silmas pidamist tavaotsustajate poolt või
- eraldi (mõnes valdkonnas) soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks mõeldud tegevuskavade väljatöötamist ja ellurakendamist

Kohustuste täitmiseks on rida eeldusi:

- juhtkonna toetus ja ühised arusaamad sugude võrdsuse eesmärkidest;
- statistiliste andmete ja vajaliku informatsiooni olemasolu/kogumine;
- olukorra analüüs ja mõjude hindamine sooaspektist;
- sootundlik eelarve koostamine;
- sooaspekti arvestamine teenuste arendamisel

Iga asutus, organisatsioon või ettevõtte on unikaalne oma normide, väärtuste ja arusaamade poolest

Kõige olulisem on, et sugude võrdsuse teemat ei välditaks, vaid see kujuneks teadmispõhiseks aruteluteemaks

Kõike ei saa ega peagi korraga tegema. Alustada võib näiteks oma asutuses ebavõrdsuse ilmingute märkamisest või mõnes valdkonnas naiste ja meeste olukorra kohta andmete kogumisest ja nende analüüsimisest.

Organisatsioonis töötavate naiste ja meeste vahelise võrdsuse edendamine	Soolise võrdõiguslikkuse edendamine väliskeskkonda mõjutavate otsuste tegemisel ja teenuste pakkumisel
Sihtgrupid: organisatsiooni oma personal – nais- ja meestöötajad, volikogu liikmed, komisjonide liikmed jt.	Sihtgrupid: organisatsiooni poolt pakutavate teenuste tarbijad – poisid ja tüdrukud, naised ja mehed Hallatavad asutused
Eesmärk: võrdsust väärtustav organisatsioonikultuur, töötajate heaolu, sisemine õiglus	Eesmärk: sihipärasemad ja kvaliteetsemad teenused, ressursside otstarbekas kasutamine, elanike rahulolu, valla ja linna atraktiivsus
Personalipoliitika	Linna ja valla vastutusalasse kuuluv ühiskonnaelu
Peamine vastutaja: tööandja	Peamised vastutajad: juhtkond, KOV valitsus, volikogu, ametnikud, mittetulundusühingud, hallatavad asutused

2. Sooaspekti arvestamine otsuste vastuvõtmisel, teenuste kujundamisel ja pakkumisel

Sooaspekti arvestamiseks otsuste vastuvõtmisel ja teenuste pakkumisel on oluline

- hinnata naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute olukorda faktide/statistika alusel,
- selgitada välja erinevuste põhjused,
- kujundada harjumuseks sugude lõikes statistika kogumine ja esitamine,
- sõnastada ühiselt soolise võrdsuse eesmärgid ja
- hinnata nende täitmist faktide alusel.

2.1. Statistiliste andmete olulisus

Kohaliku omavalitsuse tasandil on heaks tavaks kujunenud analüüsida valla/linna rahvastiku soolis-vanuselise koosseisu. Tavaliselt tehakse sellest üldistavad järeldused selle kohta, kui suur on võimalik laste juurdekasv või kuidas ilmneb elanikkonna vananemise tendents. Näiteks peetakse alaealiste laste piisavat arvu või iibe suurust valla või linna arengu stabiilsuse üheks näitajaks.

Hariduse, noorsootöö, kultuuri ja spordi, vaba aja tegevustega seotud olukorda analüüsides ei ole elanike või sihtgruppide soolist koosseisu enam nii oluliseks peetud. Arengukavades räägitakse „õpilastest“, „kohalikest elanikest“, „inimestest“ võimalikult üldiselt, jättes soorühmad nimetamata, kuigi osa neist vajaks hoopis erilist tähelepanu.

Näiteks oleks vaja tagada, et tüdrukute ja poiste haridustulemused oleksid võrdsemad ning mõlemad soorühmad saaksid võrdselt osa võtta vaba aja tegevustest ja harrastustest.

Soolise võrddiguslikkuse seaduses rõhutatud *süsteemsus* ja *eesmärgipärasus* eeldavad, et sugudevahelise ebavõrdsuse kaotamise ja võrdsuse edendamise **eesmärgid** on püstitatud, arvestades

- eelnevalt kaardistatud olukorda,
- sellest selgunud naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste olukordade erinevusi,
- nende erinevuste põhjuseid,
- probleemide lahendusvõimalusi linnas ja vallas

Soolise võrdõiguslikkuse seaduses kehtestatud nõuet

- arvestada naiste ja meeste erinevaid olukordi („naiste ja meeste ühiskondlikku staatust“) ning
- teha mõjuanalüüse sooaspektist („arvestada, kuidas rakendatud ja rakendatavad meetmed mõjutavad naiste ja meeste olukorda ühiskonnas“)

pole võimalik täita, toetumata statistilistele andmetele.

Statistiliselt keskmised näitajad või kogu elanikkonda iseloomustavad andmed ei ava alati kogu tõde. Näiteks võivad aegriidade stabiilsed keskmised varjata naiste ja meeste olukorra erinevaid arenguid. Ilma soo järgi liigitatud statistika ja andmeteta ei saa analüüsida olukorda ega teada, kuidas meetmed ja otsused naised ja mehed ning nendevahelist võrdsust või ebavõrdsust mõjutavad. Põhireegliks peab kujunema, et kõik isikuandmed kogutakse ja analüüsitakse ka sugude lõikes. Sugu on üks inimesi eristav kategooria, nagu ka vanus, haridustase või elukoht, ja seda on vaja kõikide strateegiate, arengukavade, poliitikate ja meetmete puhul arvesse võtta.

Statistiliste andmete kogumisel tähistab sookategooria inimeste sotsiaal-demograafilist tunnust

Üldiselt on tavaks arengukavades ja dokumentides rääkida elanikest, kodanikest, õpilastest, lastest, ettevõtjatest, patsientidest, töötajatest, õpetajatest. Ometi käituvad nad enamasti kõik sooliste olemisena – tüdrukute ja poiste, naiste ja meestena. Sooaspektile tähelepanu pööramata võibki arvata, et kõigil kodanikel, õpilastel, ettevõtjatel ja töötajatel on ühesugused tingimused ja võimalused, olenemata nende soost, vanusest, rahvusest või muudest rühmatunnustest.

Näiliselt sooneutraalne, aga olemuslikult soopime suhtumine säilitab olemasolevad takistused naiste ja meeste valikuvõimalustes, ei aita vähendada soolist ebavõrdsust ning on seega diskrimineerivalt piiravaks ka järgmisele põlvkonnale.

Kogu statistika, mida isikute kohta kogutakse, peaks olema sugude lõikes võrreldav

Andmed selle kohta, kui palju õpib kutseõppes noori, ei pruugi olla piisavad mingite otsuste tegemisel. Sooaspektist on oluline teada, kui palju õpib tütarlapsi, kui palju noormehi ning millistel erialadel. Näiteks tehnikaharidusega seotud erialadel õpivad peamiselt poisid ja mehed ning isikuteenindusega seotud erialasid ja ameteid õpivad neid ja naised. Need andmed saavad olla aluseks küsimusele: miks?, ja juhtida analüüsima, milliste kutsealade õppimise võimalused on vallas või linnas, kas senised valikud on seotud olemasolevate võimalustega, kas valikuid on mõjutanud kehtivad soorolliootused või midagi muud.

Seejärel saab valida sekkumismeetmeid, näiteks tasakaalustada tütarlaste ja poiste poolt valitavate erialade valikuvõimalusi, propageerida uusi erialasid, mis pakuksid huvi mõlemale soole, julgustada valima ebatraditsioonilisi kutseid jms.

Sooaspekti arvestamine tähendab eelkõige sotsiaalsete protsesside analüüsimist ja tulemuste esitamist sugude lõikes, et selgitada, millised on muutused naiste ja meeste olukorras ühiskonnas laiemalt, kogukonnas, linnas, vallas. Edasi tuleb analüüsida, millised on naiste ja meeste huvid, mured ja vajadused ning kavandada meetmeid, et kaitsta naiste ja meeste nii ühiseid kui ka erinevaid huvisid ja vajadusi.

Sugude lõikes esitatud andmete puudumise väljaselgitamine on lahutamatuks osaks naiste ja meeste olukordade analüüsimisel. Kohalik omavalitsus saab sugude lõikes esitatavate andmete kättesaadavust parandada oma ametkondliku statistika kogumisega.

Kohalik omavalitsus saab toetada tudengite uurimistöid, mis keskenduvad sooaspektile ühes või teises valdkonnas, arvestades konkreetse valla või linna konteksti.

Eestis on parimaks makrotasandi andmete allikaks Statistikaamet, mille andmebaasis esitatakse riiklikku ja piirkondlikku statistikat.

Statistikaameti rahvastiku ja sotsiaalelu andmebaasis, mis peegeldab ajakasutust, haridust, kultuuri, sissetulekut, sotsiaalset kaitset, sotsiaalset tõrjutust ja vaesust, tervist, tööelu kvaliteeti, tööturгу ja turvalisust, on hulk indikaatoreid toodud piirkondade ja sugude kaupa.

Fakte kirjeldavad andmed aitavad muuta nähtavaks väljakujunenud soolise ebavõrdsuse ilmingud, mida peetakse loomulikuks või seostatakse indiviidide vaba tahtega.

Lisaks valla või linna elanikkonna sotsiaal-demograafilisele koosseisule on oluline naiste ja meeste arve võrrelda ka volikogudes, komisjonides, valla- ja linnavalitsustes, kogukonnakogudes. Sugude võrdsus/ebavõrdsus ilmneb ka selles, kes kuuluvad kaasatud ja nõuandvatesse kogudesse.

Naiste ja meeste võrdsuse eesmärgiks ei ole saavutada nende võrdne jagunemine kõigis valdkondades, erialadel ja kutsetes, komisjonides, vaid see, et kõigil on soole vaatamata ühesugused võimalused ning soolisus ei mõjuta eriala-, ameti- või tegevusvaldkonna valikuid. Igaüks peab saama teha seda, mida oskab ja tahab.

Sooline statistika või nn sootundlik statistika on andmete esitamine naiste ja meeste kohta sugude lõikes – täpselt samuti nagu esitatakse andmeid rahvuse, vanuse, elukoha või muude tunnuste alusel

Absoluutarvudes väljendatavate näitajate kõrval sobivad muutuste ja erinevuste hindamiseks naiste ja meeste suhtarvud. Lihtsalt naiste ja meeste arvu võrdlemine pole nii informatiivne, kui näiteks võrrelda seda, kui suur osa naistest ja kui suur osa meestest on tööturul aktiivsed.

Statistilised andmed ei ava sugude ebavõrdsuse põhjuseid ja mõjusid. Nii mõnelgi puhul on otstabekas kasutada ekspertide abi, konsulteerida soolise võrdõiguslikkuse ekspertidega või hankida vajalikku teavet uuringutest. KOV initsiatiivist ja huvitatusest sõltub oluliselt, kui palju ja millistes ühiskonnaelu valdkondades analüüsitakse eraldi naiste ja meeste olukorra erinevusi ja nende erinevuste põhjuseid.

2.2. Huvigruppide kaasatuse olulisus

Selleks, et leida lahendusi, mis sobivad nii kohalikele elanikerühmadele kui ka kohalikule omavalitsusele, on oluline, et elanikud osalevad otsuste väljatöötamises.

Erinevate elanikkonnarühmade naiste ja meeste arvamused ning nägemisviisid annavad lisateavet mitmete küsimuste lahendamiseks ja teenuste arendamiseks.

Igas omavalitsuses on kindlasti mitmeid aktiivsete kodanike grupe või ühingu, kes oma elukeskkonna ja piirkonna arengu vastu huvi tunnevad. Elanikke saab ärgitada ühiselt tegutsema, andes neile suurema vabaduse ja sellega ka suurema vastutuse otsustada, mida on kogukonnale vaja.

Oluline oleks, et sellistes gruppides oleks mõlema soo esindajaid.

Näiteks keskkonnakaitse, transpordi ja energia, tootmise ja põllumajanduse valdkondades, kus tava-päraselt on otsustustasandil meeste ülekaal, jäävad kasutamata naiste erinevast elukogemusest tulenevad teadmised.

Tänapäeval peaks kujunema normiks, et elanikud saavad otsustamistes kaasa rääkida volikogude infosüsteemide või muude sotsiaalmeedia vahendite kaudu. Analüüsida tuleks, kes on aktiivsemad, kes passiivsemad ja püüda välja selgitada, miks.

Koostöö koolide ja õpetajatega aitab kaasata õpilasi noorte volikogudes, kus sotsiaalse närviga tüdrukud ja poisid võivad välja töötada häid ideid kodukoha arendamiseks. Selliseid noori võib tunnustada auhindade ja stipendiumidega, et nad hoiaksid sidet kodukohaga. Koolidele võib välja pakkuda praktika-kohti, uurimistööde teemasid, mis on seotud valla või linnaga. (Vaata Lisa 1).

Tüdrukute ja poiste võrdne kaasamine õpetab demokraatiat ja valmistab ette tulevasi valijaid/poliitikuid.

Kuna elanikkond vananeb, võiks omavalitsuste juurde noortevolikogude kõrvale tekitada ka seenioride nõukogud või -kogud. (Vaata Lisa 2). See tagaks mitmele põlvkonnale võrdsemad võimalused kaasa-rääkimiseks. Mõlema puhul on oluline silmas pidada eri soorühmade tasakaalustatud osalust.

Eestis on mitmeid naisorganisatsioone ja naisteühenduste võrgustikke, kus on probleemide tõstatamise ja arutamise tasandilt jõutud konkreetsete ettepanekuteni, kuidas saavutada meeste ja naiste võrdsuse põhimõtete rakendamine Eesti seadusandluses, poliitikas ja igapäevaelus.

Selliste organisatsioonide ja ühenduste kaasamine on sätestatud soolise võrdõiguslikkuse seaduses.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus sätestab, et soolise võrdsuse edendamiseks konsulteerivad riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutused vajaduse korral asjakohaste huvigruppide ning mittetulundusühendustega, kellel on õigustatud huvi aidata võidelda soolise diskrimineerimise vastu, toetamaks võrdse kohtlemise põhimõtte järgimist (SoVS §9 lg 2¹)

Uurimuse andmetel tekib kogukondlik aktiivsus eelkõige nende inimeste seas, kes on oma kogukonnas elanud vähemalt viis aastat, ning enamiku nn paikkondlike kogukondade suuruseks on kuni 10 aktiivset liiget ja neljandik kogukondadest koosneb 11–20 aktiivsest osalejast. Eestis on kogukondlikku tegevusse ja külaliikumisse haaratud inimestest enamus naised, vaid 9%-l kogukondadest on mehi rohkem kui naisi.¹⁹

See tähendab, et mehi on vaja sihipäraselt kaasata sotsiaalsete tegevuste kavandamisse ning toetada nende aktiivsust neile sobivates/meeldivates kogukondlikes ettevõtmistes.

Pooltes kogukondades moodustavad enamuse vanemad kui 40aastased inimesed.

Ühiskondlikus elus osalemisel on Eesti vanemaealised võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikide vanemaealistega väheaktiivsed. Eestist väiksem on see näitaja Poolas ja Bulgaarias.²⁰

2.3. Sootundlik eelarve koostamine

Sootundlik eelarve koostamine on:

- naiste ja meeste huvide ja vajadustega arvestamine eelarvete planeerimisel, koostamisel, heakskiitmisel, täitmisel, jälgimisel, analüüsimisel ja auditeerimisel;
- juhtimismehhanism, mis suurendab eelarvete tulemuslikkust ning läbipaistvust;
- analüüs tegelike kulude ja tulude mõju erinevustest naistele ning tüdrukutele võrreldes meeste ja poistega;
- soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide läbiv lõimimine eelarvestamise protsessi

Eelarve sootundlikul koostamisel ei ole olulisim küsimus mitte see, kui palju raha anti naistele ja kui palju meestele, vaid kui palju suudeti konkreetse eelarveeraldise abil naiste ja meeste vahelist ebavõrdsust ühes või teises valdkonnas vähendada.

¹⁹ Peeter Vihma, Madle Lippus (2014) Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant <https://www.kysk.ee/failid/Upload/files/Uuringud/Kogukonnauuring.pdf>

²⁰ Active Ageing Index 2018

Eelarve sootundlik koostamine aitab muuta kavandatavad meetmed, teenused jne vastavaks poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste tegelikele vajadustele. Süstemaatiline sooaspekti arvestamine kohalike omavalitsuste eelarvete koostamisel aitab parandada teenuse kvaliteeti ja kasutada ressursse optimaalsemalt.²¹

Eelarve sootundlikuks koostamiseks saab kasutada erinevaid meetodeid:

- sooaspekti lõimimine eelarve koostamise protsessi;
- soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide ja indikaatorite seadmine kõikides valdkondades tegevuspõhise eelarve koostamise osaks;
- eelarve programmide liigitamine nende panuse järgi soolise võrdõiguslikkuse edendamisse;
- eelarve koostamine koos soolise mõju hindamisega;
- sootundlik kaasav eelarvestamine jt

Sootundlik kaasav eelarvestamine

Kaasava eelarvestamise puhul on eelarve koostamisel tegemist menetlusega, mille käigus eraldatakse teatud osa kohaliku omavalitsuse eelarvest otsustamiseks kohaliku omavalitsuse elanikkonnale.²²

Sootundlik kaasav eelarvestamine tähendab naiste ja meeste erinevate vajaduste ja huvidega arvestamist ning nende tasakaalustatud kaasamise eelarve koostamise igasse etappi.

1. Ideede kogumise etapis on oluline jõuda kõigi sotsiaalsete rühmadeni. Eriti oluline on koguda ideid ka nendelt rühmadelt, kes on antud valdkonnas alaesindatud või vähem aktiivsed oma arvamuse välja ütlemisel.

Näiteks on sporditegevuste planeerimisel oluline koguda ideid ja arvamusi ka eakamatelt naistelt ja meestelt.

Kasutada tuleks erinevatele gruppidele sobivaid meediakanaleid, et võimaldada kõigil oma arvamust esitada (nt paljudel eakatel puudub juurdepääs internetile, vajalik on tagada juurdepääs infole ja osalemisvõimalused ka puudega inimestele, eesti keelt mittekönelevatele inimestele jms).

Selleks, et hinnata, kas kõik sotsiaalsed rühmad on saanud oma arvamuse esitada, tuleks analüüsida, kui palju ettepanekuid on laekunud naistelt ja kui palju meestelt, millistelt vanuse- ja rahvusgruppide, erinevate puuetega inimestelt. Kõiki laekunud ideid tuleks tutvustada võrdsetel alustel. Vajadusel innustada vähemaktiivseid rühmi esitama oma ettepanekuid ja osalema aruteludel.

2. Ideede väljavalimiseks ja teostatavuse hindamiseks moodustatav komisjon peaks olema sooliselt tasakaalus. Välisekspertidena tuleks kaasata nais- ja meesorganisatsioonide esindajaid, noorte ja eakate, eri rahvuste ning puuetega inimeste esindajaid. Kasuks tuleks, kui komisjoni liikmed omaksid teadmisi ka soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise edendamise teemadest.

²¹ Sheila Quinn koostaja (2011). Riigieelarve naistele ja meestele: vajaduspõhine eelarvestamine avalikus sektoris. Sotsiaalministeerium, Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/21779>

²² Kaasava eelarve juhend, Rahandusministeerium (2018). https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/kaasava_eelarve_juhend.pdf?download=1

Ka selles etapis on oluline analüüsida, kas esineb mingeid erinevusi selles, milliste sotsiaalsete rühmade poolt esitatud ideed jäävad sõelale ja millised jäetakse kõrvale. Kui kõrvalejäetud ideedest suurema osa moodustavad ühe sotsiaalse rühma liikmete poolt esitatud ideed, tuleks kindlasti analüüsida põhjust, miks neid ei peetud teostatavateks.

See on oluline selleks, et välistada ideede teostatavuse hindamisel soostereotüüpset ja eelarvamuslikku lähenemist. Soovitav oleks ka kohtuda vastava sotsiaalse rühma liikmetega, et selgitada välja, millised on nende vajadused ja kuidas nad saaksid edaspidi oma ideid esitada viisil, mis tagaks arvessevõtmise ja teostatavuse.

3. Ideede tutvustamise etapis on oluline tagada, et kõigil kohaliku omavalitsuse elanikel oleks võimalik tutvuda kõigi esitatud ideedega ning põhjalikumalt ka sõelale jäänud ideedega.

Selleks tuleb tagada, et info jõuaks ka erivajadustega inimesteni ja nendeni, kelle emakeeleks ei ole eesti keel. Kohalike omavalitsuste kodulehed peavad olema ligipääsetavad ja vastama WCAG 2.0 nõuetele, et edastatud informatsioon jõuaks ka nägemis- ja kuulmispuudega inimesteni. Soovitav oleks avaldada informatsiooni ka näiteks vene keeles.

Lisaks kodulehele võiks tutvustada laekunud ideid valla lehes või muus meediakanalis, et info jõuaks ka nendeni, kes internetti ei kasuta (nt eakamad inimesed). Ideid võiks esitleda kohalikus raamatukogus või mõnes muus kohas, arvestades arutelude korraldamisel et ruumid, kus üritus toimub, oleks ligipääsetavad ka puuetega inimestele.

4. Hääletamise etapis on oluline tagada, et hääletamisest võtaksid osa kõik kogukonna liikmed – naised ja mehed, noored ja eakad, eri rahvusest inimesed, puudega inimesed jne.

Selleks on vajalik hääletamisest teavitada ja võimaldada selles osalemine erinevate meediakanalite kaudu. Kindlasti ei piisa ainult e-hääletusest, sest nii jäävad kõrvale paljud eakad inimesed. Teatud piirkondades on oluline, et infot jagataks ka vene keeles. Naiste ja meeste, noorte ja eakate elukogemused ja vajadused on erinevad. Seetõttu on ka hääletamise protsessis vaja jälgida, millised sotsiaalsed rühmad milliste ideede poolt hääletavad. Kui näiteks mingi ühe projekti poolt on hääletajate hulgas ülekaalukalt naisi ja teise projekti puhul jälle mehi (sama ka noored vs. eakad), tuleks võimalusel kaaluda mõlema projekti rakendamist või täiendavalt analüüsida, miks üks või teine sotsiaalne rühm konkreetse idee poolt ei hääletanud.

Rahandusministeeriumi poolt 2018. a. koostatud juhend²³ annab ülevaate kaasava eelarve praktikast Eestis ning esimeste aastate õppetundidest.

Infrastruktuuri objektide puhul tuleb kindlasti jälgida universaalsisaini põhimõtteid ja tagada, et need oleksid kasutatavad kõigile elanikerühmadele

²³ Rahandusministeerium (2018) Kaasava eelarve juhend. <https://www.fin.ee/media/2543/download>

2.4. Sooaspekti arvestamine otsuste mõjude analüüsimisel

Poliitikavahendid, arengukavad, programmid ja projektid, mis näivad isikute soo suhtes neutraalsed, võivad avaldada naistele ja meestele erinevat, sh ettekavatsemata mõju. Neid mõjusid tuleb osata hinnata enne otsuste vastuvõtmist, selleks et kaaluda, kas otsused vähendavad olemasolevat ebavõrdsust ja loovad gruppidele võrdsemaid võimalusi või mitte.

Mõjude analüüsiks sugude aspektist on vajalikud

- sugude lõikes esitatud andmed,
- soouurimuste kättesaadavus ja kasutamine,
- rahvusvaheliste teemakohaste võrdlusuuringute kättesaadavus ja kasutamine

Soolise mõju hindamise fookus oleneb sellest, kas tegemist on õigusnormiga, arengukavaga, programmiga või projektiga. Ühtlasi sõltuvad mõjuanalüüsi käigus püstitavad küsimused sellest, millise sotsiaalse tasandi ja valdkonnaga on tegemist (riik, piirkond, organisatsioon, sotsiaalsed grupid, töö või haridus-valdkond jne).

Otsused, mida kaaluda, lähtudes naiste ja meeste vaatenurgast ning nende erinevatest kogemustest ja harjumustest, on eriti olulised volikogu/juhatuse poolt vastuvõetavates strateegiates ning eelarve tegevus- ja finantseesmärkides kokkuleppimisel. Sama oluline on sooaspekte silmas pidada teenuste muutmise või arendamise või laste- ja noortepoliitika väljatöötamisel ja elluviimisel.

Sooaspekti arvestamine on kindlasti oluline järgmistes valdkondades ja alavaldkondades:

- haridus ja koolitus,
- tööhõive ja töösuhted,
- töötasud ja sissetulekud,
- töö- ja vaba aja kasutus,
- pere- ja hooldamiskohustused,
- tervis, sh keskkonnatervis,
- transport ja mobiilsus,
- kuritegevus ja turvalisus,
- maksud, hüvitised, subsiidiumid

Mõjude analüüs ja hindamine sooaspektist asetab otsustusprotsessi keskmesse inimesed – naised ja mehed – ning toob välja erinevused nende gruppide olukordade vahel või gruppidevahelistes võimu ja mõjuvõimu suhetes.

Soolise mõju analüüs on harva asjatu. Keegi ei oska enne teada, millistel tegevustel ja meetmetel on naiste ja meeste seisukohalt oluliselt erinev mõju.

Iga eelnõu või otsuse puhul, mis puudutab inimesi, tuleb arvestada, et nende hulgas on erinevas vanuses, erinevast rahvusest, erivajadusega jne naised ja mehed, kelle olukord, huvid ja vajadused võivad olla erinevad, mistõttu ka otsuse mõju nende olukorrale võib erineda

Soolise mõju analüüs pole keerukam muudest analüüsides. Sageli on see seotud vaid soolisuse kategooria olulisuse teadvustamise ja vastava statistilise andmestiku kasutamisega.

Sooaspekti arvestamisega mingi meetme, teenuse või tegevuse mõjude hindamisel tuleb tegelema hakata võimalikult algusetappidel. Ainult sellisel juhul saab mõjutada ka vajalikku lõpptulemust.

Mõjude hindamise eesmärk on saada informatsiooni, et

- võrrelda erinevate otsuste ennustatavaid tagajärgi soolise võrdõiguslikkuse saavutamise seisukohalt;
- analüüsida, milliseid spetsiifilisi eeliseid või barjääre võib üks või teine otsus kaasa tuua meestele ja milliseid naistele;
- analüüsida, millises ulatuses vastab kavandatud poliitikavahend või otsus soolise ebavõrdsuse kaotamise ja soolise võrdõiguslikkuse saavutamise eesmärkidele

3. Sooaspekti arvestamine erinevates valdkondades

Sooaspekti arvestamise olulisemad osad arengukavade koostamisel on järgmised:

- hetkeolukorra analüüs, mis sisaldab valdkonna probleemide ja olemasolevate võimaluste analüüsi;
- strateegilised eesmärgid, mis väljendavad arengukava elluviimise perioodil taotletavat mõju ja mille saavutamine on hinnatav;
- plaanitud strateegiliste eesmärkide saavutamiseks vajalike meetmete ja tegevuste kirjeldus ja ressursside kavandamine

Sooaspekti tuleb arengukava eelnõu koostamisel arvesse võtta läbi kogu selle koostamise tsükli, alates olukorra analüüsimisest kuni ressursside ja juhtimissüsteemi kavandamiseni.

Nii nagu kõigi teiste eesmärkide puhul, tuleb ka soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide poole liikumist regulaarselt seirata, ja hinnata kavandatud tegevuste tõhusust ja efektiivsust ning vajadusel tegevusi korrigeerida.

Olukorra analüüs

Naiste ja meeste vahel võivad olla erisused, mis mõjutavad teenuste kasutamise võimalusi – erinevad olukorrad, harjumused veeta vaba aega, erinevused tervises, käitumisharjumustes jms, mis mõjutavad seda, milliseid teenuseid vajatakse ja kuidas neid kasutatakse.

Naiste ja meeste olukorraga arvestamine ja soolise võrdõiguslikkuse poole liikumine on läbivaks osaks mitmete ülesannete täitmisel, alates majandusotsustest kuni teenuste korraldamise ja kättesaadavaks tegemiseni. Küsimus pole mitte niivõrd täiendavates ülesannetes, vaid sellises lähenemisviisis, mis arvestab kohaliku elanikkonna sotsiaalsete rühmadega, parandab teenuste kvaliteeti ja tõhustab sihipärasemat ressursside kasutamist.

Arengukava on üheks kõige olulisemaks kogukonnaelul kujundavaks lähtealuseks. Lisaks valla arengukavale võib KOVil olla ka teisi valdkonnapõhiseid ja piirkondlikke arengudokumente.

Kontrollküsimused olukorra analüüsi läbiviimise kohta

1. Milles meeste ja naiste olukord erineb?
2. Millistest andmebaasidest ja statistilistest aruannetest on võimalik sellekohast informatsiooni leida? Millisest informatsioonist jääb vajaka?
3. Mis on meeste ja naiste erineva olukorra põhjus? Millised hoiakud, stereotüübid ja eelarvamused valitsevad meeste ja naiste kohta vastavas tegevusvaldkonnas?
5. Kas meetmete kavandamisel võetakse arvesse meeste ja naiste erinevat olukorda ja erinevaid vajadusi? Kas ettepanekud sisaldavad eesmärgina ka soolise ebavõrdsuse vähendamist?

Teenuste ja otsustega on võimalik mõjutada erinevusi, mis võivad põhjustada naiste ja meeste ebavõrdsust, ning tugevdada elanike võrdset heaolu. Naiste ja meeste võrdsust ja tasakaalustatud osalemist silmas pidades luuakse sotsiaalselt jätkusuutlik omavalitsus, kui vastused järgnevatele küsimustele on jaatavad:

- Kas meeste ja naiste osalemine otsuste tegemisel on vallas/linnas tasakaalus?
- Kas otsuste tegemisel võetakse arvesse naiste, meeste, tüdrukute ja poiste vaatenurki?
- Kas arutatakse soolaspektide, soolise ebavõrdsuse või soolise võrdõiguslikkuse edendamise üle?
- Kas otsuste eelnõudes on arvestatud soolaspekte?
- Kas teie valla/linna tegevusaruanded, statistilised andmed heaolust sisaldavad andmeid sugude lõikes?

Soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide seadmine

Kui sugude ebavõrdsus ja selle põhjused on tuvastatud, tuleks leida lahendusi ebavõrdsuse vähendamiseks.

Sea selged ja mõõdetavad eesmärgid ning vali asjakohased tegevused nende eesmärkide saavutamiseks

Tuleks mõelda, kas ebavõrdsust on võimalik vähendada, täiendades ja parandades kavandatud meetmeid ja programme selliselt, et

- a) need võtaksid paremini arvesse naiste ja meeste erinevaid huve ja vajadusi ehk lõimides soolaspekti valdkonna poliitika ja meetmete kavandamise protsessi või
- b) on tarvis rakendada erimeetmeid, et tagada alaesindatud või halvemas olukorras oleva soorühma olukorra kiirem paranemine.

Hinnata tuleks, kas soolise võrdõiguslikkuse eesmärk valdkonnas (nt suurem sooline tasakaal tööhõives) on püstitatud

a) selgesõnalise meeste ja naiste vahelise ebavõrdsuse vähendamisenä (nt soolise lõhe vähendamine 20—64aastaste naiste ja meeste tööhõives)

või

b) nii meeste kui ka naiste vajadustega arvestamisenä (nt töö- ja pereelu ühitamise võimaldamine nii meestele kui naistele, pakkudes paindlikumaid töötingimusi).

Selleks, et mõõta mingi perioodi jooksul toimunud muutusi meeste ja naiste võrdsuse tasemes, tuleb valida sellised indikaatorid, mis võtavad arvesse ka sooaspekti

Valdkonnaga sobivad soolise võrdõiguslikkuse indikaatorid peavad võimaldama mõõta erinevusi meeste ja naiste olukorras ja sotsiaalse ebavõrdsuse vähenemist või naiste ja meeste võrdsuse suurenemist tulemuste ja mõjude tasandil. Lihtsalt projekti tegevustes osalevate meeste ja naiste loetlemisest selliseks hindamiseks ei piisa.

Näiteid sootundlikest indikaatoritest

1. Naiste ja meeste võrdsus hariduses ja tööturul:

- poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste osakaal hariduse erinevatel tasemetel ja valdkondades (nt kutseõppes õppijate sooline jaotus maakonnas, koolist väljalangenute jaotus sugude lõikes jms);
- naiste ja meeste positsioon tööturul (nt tööhõive määr, mitteaktiivsus ja osaajaga töötamine ning nende põhjused, ameti- ja tegevusaladele jagunemine, ettevõtlusega tegelemine jms);
- naiste ja meeste keskmiste tunnipalkade vahe (palgalõhe ka nt valdkondade, ametialade, piirkondade kaupa)

2. Naiste ja meeste pikk ja kvaliteetne elu:

- naiste ja meeste keskmine eeldatav eluiga;
- naiste ja meeste tervena elatud eluaastad;
- hüvitiste ja toetuste saajate sooline jaotus vanuse, piirkonna jt tunnuste kaupa;
- allpool vaesuspiiri elavate elanike sooline jaotus;
- perevägivala, seksuaalvägivala ja inimkaubanduse juhtumite arv ning ohvrite sooline jaotus

3. Naiste ja meeste võrdne osalemine otsustusprotsessis:

- naiste ja meeste osakaal kohaliku omavalitsuse valitavates/nimetatavates organites;
- naiste ja meeste osakaal juhtivatel ametikohtadel/positsioonidel

Meetmete ja tegevuste valik ning rakendamine

Tegevuste valikul on oluline hinnata nende mõju soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide saavutamisele ning valida välja tegevus, mis on eesmärgi saavutamise seisukohalt tõhusaim. Tegevuste valiku etapis on asjakohane konsulteerida ka sihtgruppidega, kelle olukorda kavandatav sekkumine mõjutab.

Et vältida soostereotüüpide ja eelarvamuste mõju, peavad tegevuste rakendajad omandama teadmisi soolisest võrdõiguslikkusest ja võrdsest kohtlemisest.

Tihti võib hästi kavandatud asi ebaõnnestuda just seetõttu, et tegijatel puudub vajalik arusaam ja teave erinevate sotsiaalsete rühmade võimalustest ja vajadustest ning rakendatud meetmetega mitte ei kummutata iganenud soostereotüüpe, vaid neid hoopis kinnistatakse.

Oluline on kõigi töötajate ja partnerite koolitamine soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise teemadel

Sooaspekt hangete kavandamisel ja teenuste osutamise delegerimisel

Soolise võrdõiguslikkuse teemad on olulised ka hangete kavandamisel ja läbiviimisel. Sooaspekti saab käsitleda juba hankeobjekti kirjelduses, hanke tiimile esitatavates kvalifikatsiooninõuetes jms. Hankelepingus saab sätestada nõuded soolise võrdõiguslikkuse edendamise kohustuse täitmiseks.

Näiteks avalike teenuste lepingulisel delegerimisel kodanikeühendustele tuleks sõlmitavates lepingutes sätestada neile kohustus teenuse osutamisel edendada soolist võrdõiguslikkust ja vältida diskrimineerimist.

3.1. Töehõive ja ettevõtlus

Ettevõtluse edendamine täna veel kohaliku omavalitsuse otsene vastutusala ei ole, aga juhendmaterjale selle kohta, kuidas ettevõtlusega seotud küsimusi sisukamalt avada, on juba loodud. Üheks selliseks on näiteks Eesti Kaubandus-Tööstuskoja ja Riigikontrolli koostöös valminud juhend kohaliku omavalitsuse arengukava ettevõtluse osa koostamiseks.²⁴

Eesti Kaubandus-Tööstuskoja ja Riigikontrolli koostöös 2020. a. korraldatud küsitlusele vastuse saanud ettevõtjatest oli 88% seisukohal, et omavalitsus peaks ettevõtluse nimel pingutama senisest enam.²⁵ Tähtsaks peeti korras infrastruktuuri, abi planeeringute ja lubade menetlemisel ning suhtlemisel riigiga, samuti kaasamõttlemist, ärakuulamist ja kaasamist kohaliku elu ja ettevõtluskeskkonna kujundamisse. Sotsiaalse infrastruktuuri kujundamisel on eri soogruppidel kahtlemata veidi erinevad soovid, millega tuleb arvestada.

²⁴ Riigikontroll (2020) Riigikontrolli aruanne Riigikogule. Kohalike omavalitsuste roll ettevõtluse edendamisel. Kas ja mil viisil saaksid omavalitsused senisest enam ettevõtluse arengusse panustada?

²⁵ Ibid

Hea ettevõtluskeskkond ja töökohad on elutähtsad, et tagada kogukonna jätkusuutlik areng

Eesti on Euroopa Liidus üks suurima haridus- ja tööalase soolise segregatsiooniga riike. Naised ja mehed on meil saanud hariduse erinevatel elualadel ja töötavad täna erinevates valdkondades.

Seega seisab kohalikel omavalitsustel ees kaks väljakutset.

Esiteks oleks vaja tuua piirkonda töökohti naistele ja meestele valdkondades, milles nad on juba eriala omandanud, või otsida neile võimalusi ümberõppeks.

Teiseks tuleb aktiivselt tegeleda noorte karjäärivaliku võimaluste laiendamisega, sh teha koostööd kohalike kutseõppeasutustega. Eesmärgiks tuleks seada erialavalik kutsumuse ja huvide järgi, ja mitte piirata noorte valikuvõimalusi iganenud soostereotüüpidest lähtuvate naistele ja meestele sobivate töödega.

Oluline on suunata mehi osalema sotsiaal- ja haridusvaldkonnas ning naisi IKT, tootmise, ehituse ja inseneriteaduste alal.

Üks võimalus töökohtade loomiseks on ise **ettevõtlusega alustamine** ja siin on Statistikaameti andmetel ruumi noorte ja eriti naiste ettevõtlusaktiivsuse suurendamiseks. Alustavate ettevõtjate seas on mehi rohkem kui naisi. Eriti silmatorkav on see erinevus IKT valdkonnas. Startup Estonia andmete alusel oli 2019. aastal iduettevõtete asutajatest ainult 15 % naisi.²⁶

Kohalikel omavalitsustel koos maakondlike arenduskeskustega on võimalik aidata kaasa noorte ja naiste ettevõtlikkuse edendamisele, luues mentorvõrgustikke jms. Kasuks tuleb kohtumiste korraldamine oma piirkonna nais- ja meessoost ettevõtjatega, et selgitada välja, millised takistused on meestel ja millised naistel oma ettevõtete loomisel ja arendamisel ja kuidas kohalik omavalitsus saaks abiks olla.

Uurida tuleb, kas ühistranspordiühendused, kergliiklusteed jm taristu objektid vastavad mõlema soo vajadustele. Näiteks, kas on tagatud piisavad ühistranspordiühendused nii nende töökohtadeni, kus enamus töötajatest on naised, kui nendeni, kus enamasti töötavad mehed, kas piirkonnas on piisavalt lastehoiukohti jms.

On oluline, et kohalik omavalitsus koguks ja analüüsiks ettevõtlus- ja tööhõivealast statistikat ka soo, vanuse jm lõikes, sh töötajate arv ja keskmine palk sugude lõikes erinevatel tegevusaladel

²⁶ Start-up Estonia strateegia 2021-2027. <https://kredex.ee/sites/default/files/2020-10/Startup%20Estonia%20strateegia%202021-2027.pdf>

Kohalik omavalitsus saaks olla partneriks ettevõtjatele, kes soovivad piirkonnas ettevõtlust alustada, vahendades ettevõtjatele andmeid kohalikust tööjõust ja selle kvalifikatsioonist ning vaba tööjõu olemasolust. Ka siin on oluline eristada andmeid soo, omandatud kvalifikatsiooni, töövõime, keeleoskuse jms osas. Arvestada tuleb, et töökohtade kadumine ja muutumine võib suurendada ja/või vähendada nii vanuselist kui soolist ebavõrdsust.

Samuti on oluline, et kohalik omavalitsus töötaks tihedalt koos maakonna kutsehariduskeskustega pakutavate kutseõppe suundade kavandamisel, tuginedes sealjuures kohaliku ettevõtluse vajadustele ja arengusuundadele. Eesmärgiks tuleks seada, et noortel oleksid kodulähedased õppevõimalused ja noored jääksid kodumaakonda.

3.2. Haridus

Lisaks koolide tegevuskulude katmise ja õpilastranspordi korraldamise küsimustele vastutab kohalik omavalitsus halduspiirkonna hariduse arengu programmide koostamise ja haridusasutuste asutamise, reorganiseerimise ning sulgemise eest, ning annab haridusasutuste juhtidele ja õpetajatele nõu koolikorralduslikes küsimustes.

Sooaspekti on oluline silmas pidada

- haridusasutuste juhtide ametissemääramisel/vabastamisel,
- pedagoogide värbamisel,
- koolikohustuse täitmise järgimisel,
- haridusasutuste metoodilisel teenindamisel,
- noorte kutsealasel informeerimisel,
- teeninduspiirkonna lasteasutuste, munitsipaalkutsekoolide ja huvialakoolide töö koordineerimisel

Soolise võrddõiguslikkuse eesmärk hariduses on tütarlaste ja poiste, naiste ja meeste võrdsed haridustulemused ja võrdsemad võimalused tööturul

Sooline ebavõrdsus haridusvaldkonnas ilmneb selles, et õpetajad on suures enamikus naised, aga haridussüsteemis on juhtivatel kohtadel mehed. Statistikaameti andmetel oli 2023/2024. õppeaastal üldhariduskoolides 17483 õpetajat, neist naised 85% ja mehed 15%. Alushariduse direktoritest on enamus naised, üld- ja kutsehariduse juhtidena domineerivad mehed. Paljud üldhariduskoolide õpetajad töötavad osalise koormusega, kuigi suur osa neist sooviks töötada täiskoormusega.

Seetõttu tuleb suurendada naiste ja meeste tasakaalu haridussüsteemi kõigil tasanditel, eriti koolijuhtide ja -direktorite ametissemääramisel. Vältida tuleb stereotüüpeid oletusi, et mehed on paremad juhid, et naised niikuinii ei taha direktoriks saada või et lasteaia direktoriks ei sobi mees. Soolist tasakaalu peab silmas pidama ka juhul, kui kohalik omavalitsus abistab koole personali leidmisel. Eriti oluline on vältida soo alusel ebasoodsamat kohtlemist töötasude määramisel.

Sugude ebavõrdsus haridusvaldkonnas on Eestis silmatorkav: poiste väljalangevus põhikoolist on kaks korda suurem kui tüdrukutel, koolist ja tööturult eemale jäänud noorte hulgas on suurem osa noori mehi ja kõrghariduse omandanute hulgas on pea kaks korda rohkem noori naisi. Põhiharidusest liiguvad kutseharidusse pigem poisid ja keskharidusjärgses kutseõppes õpib rohkem tüdrukuid kui poisse.²⁷

Hariduses ilmnev sooline ebavõrdsus ei tulene võimete kaasasündinud erinevusest.

Mõnede poiste halvemad õpitulemused on mõjutatud nende üldisest hoiakust õppimise suhtes, kindlustundest oma võimete osas, sellest, kuidas nad tajuvad ühiskonna erinevaid ootusi poistele ja tüdrukutele ja paljust muust, mis võivad saada takistuseks edasisel haridusteel. Tütarlastel võivad küll olla paremad õpitulemused, aga uuringud näitavad, et nende siirdumist info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning tehnilistele erialadele, mis tagaks kõrgema töötasu ja parema staatuse tööturul, piiravad soostereotüübid ja koolide vähenenud aktiivsus nende teadlikkuse ja enesekindluse tõstmisel.²⁸

Kõik haridustöötajad vajavad täiendõpet sooteadlikuks kasvatus- ja õppetööks

Paljud noormehed ja neiud teevad eriala- ja kutsevalikuid endiselt traditsiooniliste soorollide põhjal. Poisid valivad õppimiseks tehnika, tootmise ja ehituse ning loodus- ja täppisteaduste valdkonna, tütarlapsed valivad õppimiseks sotsiaaltöö, hariduse, tervise, ärimise ja õiguse valdkonna. Kuna töövaldkonnad on ühiskonnas erinevalt väärtustatud, tingib see ka jätkuva palgalõhe probleemi.

Poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste ebavõrdsus haridusvaldkonnas ja tööturul ei tulene bioloogilistest erinevustest, vaid väljakujunenud tavadest ja traditsioonilistest ettekujutustest tütarlastele ja poistele, naistele ja meestele sobivast käitumisest ning rollidest

Kui korraldatakse laste ja noorte kutsealast informeerimist ja antakse neile soovitusi, tuleb meeles pidada üldist eesmärki – aidata mitmekesistada mõlema soorühma haridus- ja kutsevalikuid, näiteks suurendada õpetajakutse atraktiivsust noormeeste seas ja populariseerida reaalinete õppimist tütarlastele.

Tütarlaste seas tuleks teha teavitustööd, et nad hakkaksid nägema reaali- ja loodusteaduseid ning tehnoloogiat kui valdkonda, mida õppides avaneb edasises elus suur hulk võimalusi aidata ja abistada inimesi. Noormehi peaks julgustama valima endale elukutset ning õppeprogramme, kus praegu domineerivad naised (haridus, tervishoid jne).

²⁷ Aune Valk. Soolised lõhed hariduses. Riigikogu Toimetised 36/2017. Lk. 197-210

<https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2017/12/Valk.pdf>

²⁸ Eneli Kindsiko, Kulno Türk, Mark Kantšukov (2015) Naiste roll ja selle suurendamise võimalused eesti ikt sektoris: müüdid ja tegelikkus. Skype Microsoft Eesti, Tartu Ülikooli majandusteaduskond. https://majandus.ut.ee/sites/default/files/www_ut/naiste_roll_ikt_tu_mj-skype_uuring_2015.pdf

Hariduslõhe vähendamiseks on vaja paremat kutsenõustamist ja kutsenõustajad peavad soolise sotsialiseerimise küsimusi paremini tundma, et osata soostereotüüpe ümber lükata.

Eesti haridusvaldkonna arengukavas 2021-2035²⁹ on viidatud kitsaskohtadele:

õpiteede valikut mõjutavad muuhulgas soolised stereotüübid, mis takistavad sotsiaalset mobiilsust, suurendavad hariduslikku ja sotsiaalmajanduslikku ebavõrdsust ning segregatsiooni nii tööturul kui ka ühiskonnas laiemalt

poiste väljalangevus põhikoolist on võrreldes tüdrukutega kaks korda suurem

põhikooli lõpus on poiste seas tüdrukutega võrreldes palju enam madala õppe-
edukusega õppijaid ning vähem poisse jõuab keskhariiduseni

Arvestades levinud probleeme, peaksid KOV tasandi andmed käsitlema varakult haridussüsteemist lahkunud tütarlaste ja poiste osakaalu, nende üleminekuid ühelt haridustasemelt teisele, keskhariidus-
õppes osalejate ja keskhariiduse omandanute määrasid, koolist puudumisi ja/või kooli vältivat käitumist. Sugude lõikes statistika on oluline ka kutsehariduspoliitika kujundamiseks.

Õppeasutustest saadavaid andmeid saab kasutada väljalangenud või väljalangemisohus õppijate väljaselgitamiseks, et neile tuge pakkuda ja parandada koolide tulemuslikkust.

Koolidele, kus soolised erinevused haridustulemustes on suuremad, tuleb pakkuda vajalikke toetus-
meetmeid, et õpetajad suudaksid luua õppimist soosivat keskkonda nii poistele kui tüdrukutele.

Õpilaste ning teiste haridusprotsessi osaliste kohta tuleb koguda pidevalt statistilisi andmeid sugude
lõikes haridustasandite, õppetöö vormide, erialade ja kutsevalikute kohta.

Ainult pidev andmekogumine võimaldab kohalikul omavalitsusel välja töötada sihipäraseid strateegiaid,
mis on suunatud haridusest väljalangemisega seotud spetsiifiliste probleemide lahendamisele.

²⁹ HTM (2021) Haridusvaldkonna arengukava 20221-2035. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-09/1._haridusvaldkonna_arengukava_2035_kinnitatud_11.11.21.pdf

3.3. Tervishoid ja sotsiaalküsimused

Rahvatervise seaduse § 10 alusel on kohaliku omavalitsuse ülesandeks elanikkonna haiguste ennetamisele ja tervise edendamisele suunatud tegevuse korraldamine kohaliku omavalitsuse maa-alal

Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030 koostamise ettepanekus on muuhulgas eesmärgiks:

- ebavõrdsuse vähendamine tervises – riskirühmade (erinevad sotsiaal-demograafilised rühmad) määratlemine ja riskirühmadele suunatud tõenduspõhised ennetustegevused;
- paikkonna tasandil toimuva tõenduspõhise ennetustegevuse toetamine, selleks vajalike ressursside tagamine;
- kogukondliku ressursi võimestamine ja tõhus kasutamine inimeste heaolu ja tervise tagamisel ning
- innovaatiliste lähenemiste rakendamine ja inimeste tervist toetava elukeskkonna loomine

Nende eesmärkide elluviimisel on kohalikel omavalitsustel täita oluline roll.

Rahvatervishoiu eesmärk on parandada elukvaliteeti, pikendada inimeste eluiga ja tervena elatud eluaastaid ning vähendada tervisega seotud ebavõrdsust.

Sooline ebavõrdsus tervises tähistab erinevusi, hälbeid ja ebaühtlust meeste ja naiste (poiste ja tüdrukute) terviseseisundites ehk soolisi terviseerinevusi, mis on välditavad või muudetavad mõistlike vahenditega.

Tuntumateks soolise ebavõrdsuse ilminguteks tervises on erinevus meeste ja naiste eeldatavas elueas ja tervena elatud aastates. 2022. aastal oli meeste eeldatav eluiga 8,7 eluaastat väiksem kui naistel.

Meestel ja naistel peavad olema võrdsed võimalused parima tervisliku seisundi saavutamiseks, juurdepääsuks tervise teenustele ja nende teenuste panuses tervisliku seisundi parandamisele. Ebavõrdsuse vähendamiseks naiste ja meeste tervises on oluline teada, et ümbritsev keskkond ja elustiil avaldavad suuremat mõju parima võimaliku tervise seisundi saavutamisele kui tervishoiuteenused, millega inimesed puutuvad kokku siis, kui nad on haigestunud.

Erinevused naiste ja meeste terviseseisundis on rohkem mõjutatud sotsiaalsest keskkonnast ja käitumisharjumustest, kui et on geneetiliselt või bioloogiliselt määratletud

Täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuringust selgub, et vanemaealised mehed harrastavad vähem tervisesporti kui vanemaealised naised. Igas vanuses meeste hulgas on naistega võrreldes kordades rohkem neid, kes tarvitavad alkoholi. Endiselt on probleemiks noormeeste riskikäitumine. Korduvalt pärast alkoholi tarvitamist rooli istujate hulgas leidub palju noormehi vanuses 16–24 aastat.³⁰

Elanike tervise parandamiseks on oluline liikumisharrastuste ja teiste tervist väärtustavate tegevuste kavandamine. Rohkem tähelepanu ja jõupingutusi tuleks suunata nendele sotsiaalsetele rühmadele, kelle käitumine teistega võrreldes on rohkem tervist kahjustav (vähene liikumine, ebatervislik toitumine või liigne alkoholitarbimine ja/või suitsetamine), kavandades spetsiaalselt neile rühmadele tegevusi tervisekäitumise muutmiseks.

Tervisekäitumise olulised mõjutajad on kehtivad soostereotüübid. Mehelikkusega ei seostata abi otsimist ja naistega võrreldes tarbivadki mehed vähem tervishoiuteenuseid, tunnistavad vähem haiguse sümptomeid ning pole ka kuigi aktiivsed terviseinfo otsimisel. Seetõttu on nende sihtgruppideni jõudmiseks väga oluline õigete meediakanalite ja selliste sõnumite leidmine, mis mehi kõnetab. Seejuures tuleb vaidlustada selliseid mehelikkuse väljanäitamise norme ja stereotüüpe, mis meeste tervisele vastu töötavad.³¹

Tervisekäitumise edendamisel (üritused, teavitusmaterjalid) on oluline teha koostööd nii Tervise Arengu Instituudi kui maakonna terviseedendajatega. Samuti on kohalikel omavalitsustel oluline roll **liikumise ja tervisespordi harrastamiseks** taristute rajamisel ja nende korrashoiul (spordiplatsid, terviserajad, laste mänguväljakud jms).

Kõik avalikult kasutatavad taristud ja ehitised peavad vastama universaalsisaini nõuetele, et tagada kõigile sotsiaalsetele rühmadele võrdsed võimalused tervisespordi harrastamiseks

Terviseedendamiseks tegevuste kavandamisel on vajalik koguda teavet kogukonnas elavate eri vanuses, rahvusest, sh erivajadusega meeste ja naiste vajaduste ja soovide kohta ning nendega ka arvestada.

Erinevatel sotsiaalsetel rühmadel võivad olla erinevad vajadused ja huvid. Näiteks sobiksid eakamatele ja algajatele suusatajatele lühemad ja väiksemate tõusude ja langustega suusarajad, mis võimaldaksid neil koos lastelastega, kes alles õpivad suusatama, suusamõnuseid nautida. Meestele suunatud terviseedendamise üritustel saaks muuhulgas käsitleda spetsiifilisi meeste tervisega seotud probleeme jne.

Kõigi omavalitsuse **sotsiaalküsimuste**, eelkõige sotsiaalabi ja toetuste maksmise puhul ning sotsiaalteenuste pakkumisel on oluline analüüsida sotsiaalhoolekandelas statistika näitajaid sugude lõikes ja jõuda selgusele, millised erinevused nende kasutamisel naiste ja meeste vahel on.

Näiteks üksikutel naistel ja üksikutel meestel võivad olla vägagi erinevad vajadused sotsiaalteenuste kasutamiseks. Erinevused võivad ilmned ka naiste ja meeste informeerituses võimalikust abist, sest neil on tavaliselt erinevad suhtlusvõrgustikud ja teabe saamise/jagamise harjumused.

³⁰ Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2016. Tervise Arengu Instituut, https://intra.tai.ee/images/prints/documents/149069399613_Eesti_taiskasvanud_rahvastiku_tervisekaitumise_uuring_2016.pdf

³¹ DOMINICA (05/08/2018). Mehed on nõrgem sugupool I ja II osa. <https://www.elustiilimeditiin.ee/>
<https://www.elustiilimeditiin.ee/toitumine/mehed-on-norgem-sugupool-i-osa/>
<https://www.elustiilimeditiin.ee/toitumine/mehed-on-norgem-sugupool-ii-osa/>

Sotsiaalhoolekande asutuste ülalpidamise korraldamisel tuleks arvestada seda, et sotsiaalhoolekandesüsteemis osutavad teenuseid peamiselt naised. Kuna vanemad mehed ei pruugi ennast sellises keskkonnas kuigi mugavalt tunda, oleks vaja mehi senisest enam ja aktiivsemalt kaasata neile mõeldud tervise- ja sotsiaalhoolekandeprogrammide väljatöötamisse. Erialaseid teadmisi ja meeste seisukohti arvestades on võimalik välja töötada teenuseid, mis ellu rakendatuna aitavad meeste elukvaliteeti parandada nende enesehinnangut riivamata.

Soostereotüüpide kummutamiseks on soovitatav pakkuda asendusteenistujatele töökohti sotsiaalteenuse osutajate juures, nt hoolde- ja lastekodudes, päeva- ja rehabilitatsioonikeskustes, mis näitaks, et ka mehed tulevad selliste tööülesannetega toime.

Sooaspekti arvestades oleks olulisem vabastada inimesed täiskasvanud pereliikmete kodus hooldamise kohustusest, pakkudes pigem koduteenuseid, kui maksta kodus hooldusega tegelevatele inimestele, kellest suure osa moodustavad naised, madalaid hüvitisi.

Sotsiaaltöötajad on valdavalt naised, kes võivad hakata tundma end iga kliendi eest vastutavana ning samas kannatada bürokraatliku koormuse all. Koos sotsiaaltöö mitte väga kõrge staatusega võib see suurendada töötajate läbipõlemisohtu. Sotsiaaltöötajate töökoormust saaks vähendada kitsama spetsialiseerumisega ning arvukama era- ja kolmanda sektori organisatsioonide kaasamisega. Viimastelt tuleb nõuda teenuste osutamisel inimõiguste, isikukesksuse ja kaasamise põhimõtete järgimist.

Kvaliteetne lastehoid ning teiste abi vajavate inimeste hooldus võimaldavad naistel ja meestel otsustada, kas ja kuidas nad hoolduskohustusi jagavad ja tööturul osalevad

Sooaspekti on oluline silmas pidada

- tervise edendamisele suunatud tegevustes,
- sotsiaaltoetuste eraldamisel,
- sotsiaalhoolekandelase statistika kogumisel (sh koduteenused, hooldamine perekonnas, hoolekandeaasutustes; eluruumide kohandamine puuetega inimestele),
- lastekaitse töös (töötajad/juhtumid)

Olulised on järgmised statistilised andmed:

- naiste ja meeste osakaal linna/valla sotsiaalteenuste ja -toetuste saajate koguarvus,
- sotsiaalteenuseid ja -toetusi saavate naiste osakaal kõigi naiste ja teenuseid saavate meeste osakaal kõigi meeste hulgas – toetuste ja teenuste liikide kaupa,
- sotsiaalabitoetusi saavate naiste ja meeste osalemine tööhõivealastes programmides,
- erinevused sotsiaalsete rühmade (eri vanuses ja rahvusest naiste ja meeste) tervisekäitumises (toitumis- ja liikumisharjumused, suitsetamine ja alkoholi tarvitamine)

Muutuste jälgimine pikema aja jooksul lubab hinnata arengut, eesmärkide poole liikumist ja vajadusel ka korrigeerida poliitikakujundamist ning teenuste pakkumist.

3.4. Vaba aeg, kultuur ja sport

Vaba aja veetmise võimaluste, kultuuri ja spordiga tegelemise korraldamisel tuleb silmas pidada, et need pakuksid erinevatele elanikerühmadele võrdseid isiklikke ja sotsiaalseid hüvesid.

Eestis läbiviidud ajakasutusuuringute järgi on naistel vaba aega vähem, sest meestega võrreldes hoolitseb palju suurem osa naisi laste eest, teeb majapidamistöid nii hommikuti kui ka õhtuti töölt tulles. Kultuuri- ja harrastus- ja sportimisvõimaluste pakkumisel oleks hea sellist sooaspekti arvestada.

Tütarlaste ja naiste osalus **spordis** näitab pikkamisi tõusutrendi, kuid siiski tegeleb neid vabal ajal spordiga oluliselt vähem kui mehi ja poisse. Naiste sport pole ühiskonnas ja meedias nii suure tähelepanu all kui meeste sport, välja arvatud üksikud tippsportlased. Seetõttu on raske leida toetajaid ja tulemused võivadki takerduda just rahaeralduste puudumise tõttu. Kohalikul tasandil on oluline arvestada, et spordi toetamisega parandatakse mitte üksnes elanike füüsilist ja vaimset tervist, vaid soodustatakse ka sotsiaalset suhtlust, mis on oluline nii noortele ja vanadele, naistele ja meestele.

Kui näiteks riigi tasandil on eesmärgiks seatud, et vähemalt kaks kolmandikku 5–19aastastest lastest ja noortest harrastaks spordiklubides ja spordikoolides meelepärase spordiala või liikumisviisi, või et üheski linnas ega vallas ei oleks sportivate laste osakaal alla 1/3 vanuserühmast, tuleks silmas pidada, et need arvnäitajad kehtiks võrdselt nii tüdrukute kui ka poiste puhul.

Oma haldusterritooriumil asuvate spordiorganisatsioonide töö toetamisel tuleb püüelda soolise tasakaalu poole nende otsustusorganites ning arvestada sugude võrdse kohtlemise põhimõtet sportimisvõimaluste loomisel, treenerite tasustamisel ja auhindade väärtuste määramisel

Spordiregistrisse³² kogutakse andmeid spordiorganisatsioonide töötajate ja töös osalejate ning spordialade harrastajate kohta muuhulgas ka sugude lõikes. See annab võimaluse jälgida muutusi ka maakondade tasandil ning võrrelda nendega omavalitsuse andmeid.

Kui tantsusport, võimlemine, rulluisutamine ja ratsasport on populaarsem tütarlaste seas, siis auto- ja laevamudelism, jalgpall, hoki, golf, lennusport, purjetamine, kabe ja male on seni kõitnud rohkem poisse. Mida mitmekesisemad on valikuvõimalused, mida mõlemale soorühmale propageeritakse, seda suurem on tõenäosus, et soostereotüübid ei hakka vabu valikuid piirama.

Noorte huvitegevuse puhul ongi sport kõige populaarsemaks valdkonnaks poistele, muusika ja kunst tüdrukutele. Suuremate valikuvõimaluste pakkumise ja populariseerimisega saab seda erinevust vähendada, suunates tütarlapse rohkem sportima ja poisse loomingulise tegevuse juurde.

Kuigi naiste ja meeste **kultuuritarbimises** (kinos käimine, kultuuriobjektide külastamine) suuri erinevusi ei ole, on sugude lõikes andmed olulised kohaliku kultuurielu jälgimisel ja korraldamisel. Sellisteks on näiteks kultuuriseltside töös osalevate naiste ja meeste arv ja nende osakaal omavalitsuse elanikkonna vastavates soorühmades, ning samalaadsed andmed raamatukogu(de) lugejatest ning muuseumide külastajatest.

³² Eesti spordiregister. <https://www.spordiregister.ee/>

Rahvaraamatukogudest on kujunemas mitmefunktsionaalsed keskused, mis on olulised infoallikate juurde juhatamiseks ning mis pakuvad võimalusi elukestvaks õppeks. Raamatukoguhoidjad pole ammu enam lihtsalt raamatute hoidjad/laenutajad, vaid infootsioskusi valdavad spetsialistid, kelle info-teenuseid saaksid kasutada ametnikud ja kohalikud poliitikud. Kohaliku omavalitsuse koostöö raamatukogudega aitab tõsta nende staatust ning loodetavasti ka töötajate töötasu.

Samas saab raamatukogude pakutavaid teenuseid kohandada vastavaks elanikkonna eri rühmade vajadustele. Näiteks on naiste hulgas rohkem neid, kellel on tervisliku seisundi tõttu raske raamatukogus käia, aga lugemishuvi olemas. Raamatubusside ja laenuraamatute kojukandmise teenuse korraldamisega saaks aga nende vajadused rahuldatud.

Sugude lõikes andmete kogumine ja analüüsimine on oluline nii huvihariduse kui ka huvitegevuse olukorra kaardistamisel

Sooaspekti on oluline arvestada laste ja noorte huvitegevuse kavandamisel

Sooaspektid peaksid olema sõnaselgelt kirjutatud noorteühingute tegevustesse, noorteprogrammidesse ja noorteprojektidesse. Konkreetsed eesmärgid ebavõrdsuse vähendamiseks, soostereotüüpide vähendamiseks ning valikute avardamiseks peaksid olema kirjutatud huvihariduse ja huvitegevuse kavadesse. Sooaspektidega arvestamine peaks olema tingimuseks valla- või linnaeelarvest toetuste saamisel.

Kuna huvi teaduse ja tehnika vastu saab enamasti alguse koolivälisest tegevusest, on üha olulisem pakkuda kooliväliseid tegevusi loodus-täppisteaduste ja tehnoloogia (LTT) valdkondades, näiteks projekt-laagreid tütarlastele robotika või infotehnoloogia propageerimiseks.

Vaba aega sisustatakse sageli vabatahtliku tegevusega.

Vabatahtlik tegevus saaks anda hea enesetunde näiteks tööturult eemale jäänud eakamatele meestele, kes rohkem kui naised on harjunud ennast hindama professionaalsete saavutuste ja erialase tegevuse kaudu, kelle sotsiaalsed võrgustikud on nõrgemad ja kes tahaksid ennast tunda kasulikena.

Lisaks juba levinud nn vanaisade klubidele võivad kohalikud omavalitsused toetada ka vabatahtlikkusele tuginevat erinevate abistamisteenuste pakkumist, kus eakamad mehed saaksid oma professionaalseid teadmisi ja oskusi rakendada pisitehnika remonditeenuste pakkumisega või poiste huvitegevuse juhendamiseks. Sageli on selleks pealehakkajatele vaja vaid tegutsemiskohta ja vahel natuke julgustamist.

Tartusse näiteks loodi 2019. a. Eesti esimene Meeste Garaaž, mille idee tuleb ülemaailmsest liikumisest (inglise keeles *men's sheds*). Liikumise eesmärk on parandada meeste heaolu ja ühendada mehi erinevate tegevuste kaudu, propageerides aktiivset ja tervet vananemist kogu elukaare vältel. Nii vanemaid kui ka nooremaid mehi kaasa haarates loob see võimaluse vastastikuseks teadmiste vahetamiseks ning aitab valmistuda eluks, mis on mõnus ja tegus ka vanemaks saades.³³

Vaba ajaressursiga vanemaealisi inimesi saaks kaasata kooli- ja õppetöövälistesse tegevustesse.

³³ Menssheds. https://en.wikipedia.org/wiki/Men%27s_shed

Küsimus pole ainult heas võimaluses leida vaheldust ja tegevust – aktiivsem tegutsemine aitab eakamatel väärtustada oma elu, suurendada rahulolu ja parandada sidet noorema põlvkonnaga.

Kohalikul tasandil on sugude lõikes vaja välja selgitada ja silmas pidada järgmisi andmeid:

- rahvaraamatukogude töötajate töötasud,
- raamatukogu külastajad, koduteenuste korraldamine,
- muuseumitöötajate ja arhivaaride töötasud,
- spordiorganisatsioonides osalemine,
- juhtide ja treenerite töötasud,
- noorsootöötajad ja nende töötasud,
- noorsootöö kliendid, noorteprogrammides ja projektides osalemine.

3.5. Planeerimine, maakorraldus ja ehitus

Ruumilise planeerimisega luuakse eeldused ühiskonnaliikmete vajadusi ja huve arvestava, demokraatliku, pikaajalise, tasakaalustatud ruumilise arengu, maakasutuse, kvaliteetse elu- ning ehitatud keskkonna kujunemiseks. Teadlik väliskeskkonna kujundamine soodustab keskkonnahoidlikku ning majanduslikult, kultuuriliselt ja sotsiaalselt jätkusuutlikku arengut.

Euroopa Planeerimise Harta³⁴ kohaselt peavad Euroopa piirkonnad ja linnad pöörama suuremat tähelepanu kõigi ühiskonnaliikmete vajadustele ja heaolule. Arvestada tuleb marginaliseeritud ja tõrjutud rühmade vajadustega, erilise tähelepanu alla tuleb võtta eakate vajadused.

Ruumiline planeerimine peab aitama kodanikele ja ettevõtetele luua võrdseid võimalusi oma potentsiaali maksimaalseks ärakasutamiseks, olenemata asukohast

Naised ja mehed kasutavad linnaruumi erinevalt. Eeskätt on selle põhjuseks hoolduskoormuse erinev jagunemine naiste ja meeste vahel. Just naised on need, kellel lasub suurem hoolduskoormus laste ja eakate pereliikmete eest hoolitsemisel. Meeste liikumisteedade puhul on ülekaalus tööga seotud põhjused, naistel seevastu laste ja eakate pereliikmete eest hoolitsemisega seotud tegevused. Naised ja mehed tunnetavad erinevalt ka linnaruumi turvalisust.

Selleks, et tagada linna või asula infrastruktuuri planeerimisel nii naiste kui meeste vajadustega arvestamine, tuleks esitada järgmisi küsimusi:

- Kas kergliiklusteede planeerimisel on arvestatud nii meeste kui naiste liikumisteedadega?
- Kas kergliiklusteed on läbitavad ka lapsevankriga või ratastoolis?
- Kas kergliiklustee ääres on piisavalt puhkekohti eakamatele?

³³ Menssheds. https://en.wikipedia.org/wiki/Men%27s_shed

³⁴ ECTP-CEU, Euroopa Ruumiliste Planeerijate Nõukogu (The European Council of Spatial Planners - le Conseil Européen des Urbanistes (2013) Euroopa Planeerimise Harta. https://planeerimine.ee/static/sites/2/euroopa_planeerimise_harta.pdf

- Kas bussipeatused on ligipääsetavad ja turvalised?
- Kas linnaruumis on piisavalt infotahvleid ja juhised?
- Millised on need objektid või teelõigud, mis ei tundu turvalised, ja mida näiteks naised ja lapsed (eriti õhtuti) püüavad vältida (nt tunnelid, inimtühjad tänavad õhtul, kitsad ja pimedad käigud, kõrgete piiretega ümbritsetud teelõigud jms)

Selleks, et hinnata kavandatava infrastruktuuri sobivust (sh turvalisus) sooaspektist, on oluline koguda informatsiooni nii naistelt kui ka meestelt selle kohta, mida avalikus ruumis soovitakse teha, millised on vajadused ja soovid liikumisteede, vaba aja tegevuste, puhkamisvõimaluste (nt pinkide asukohad) osas, kuidas saaks muuta jalakäijate tunneleid turvalisemaks jms.

Avaliku ruumi planeerimisel tuleks silmas pidada, et võimalikult paljudel erinevatel elanike rühmadel oleks võimalik seda kasutada. Pargid, puhkealad ja spordiväljakud peavad olema võrdselt huvipakkuvad ja kasutatavad nii naistele kui meestele, noortele ja eakatele, puudega inimestele. Näiteks spordiväljakute rajamisel on üheks lahenduseks eelistada selliseid spordialasid, mis on populaarsed nii meeste kui naiste hulgas (nt sulgpall, võrkpall, lauatennis jms).

Oluline on omada ülevaadet sellest, millised elanike rühmad ja kuidas puhkealasid ja spordiväljakuid kasutavad. Kas on rühmi või gruppe, kellel on vähem võimalusi neid kasutada, või kellele rajatud objektid ei ole atraktiivsed või turvalised? Jälgida tuleb, et ka spordi- ja mänguväljakutel olijate turvalisus oleks tagatud. Avatud vaadete kasutamine puhke- ja rohealadel ning spordi- ja mänguväljakutel vähendavad ohte sattuda rünnaku ohvriks ning suurendavad turvalisuse tunnet.

Avalik ruum meie ümber läheb kõigile korda – seetõttu on eriti vajalik arvestada inimeste arvamusega oluliste ümberehitusprojektide või uute investeeringute korral

Avaliku huviga projektideks on näiteks piirkonnale või KOV üksusele olulised avalikud ehitised (nt lasteaed, koolimaja, muud avalikkusele suunatud funktsiooniga hooned ja rajatised), riigi ja kohalike teede projektid, maastikukujunduse projektid jms.

Linnaelanike kaasamine planeerimise kõikides etappides on vajalik, et saavutada erinevate elanikerühmade huvide ja vajadustega arvestamine.

Soolise ebavõrdsuse vähendamise seisukohalt on oluline, et naistele ja meestele antaks tegelikkuses võrdne ligipääs olulisele teabele ja võimalused oma seisukohtade esitamiseks. Meestel ja naistel on erinevad elukogemused, võimalused, probleemid ja vajadused. Kui kaasame ainult neid ühiskonnarühmi, kes esindavad valdkonnas enamust, siis tõenäoliselt kuuleme neid arvamusi, mida juba niigi teame. Sooaspektist vaadatuna jäävad paljud probleemid aga varjatuks ja lahendamata ning sooline ebavõrdsus seeläbi ei vähene.

Soolise võrddõiguslikkuse ekspertide kaasamine aruteludesse aitab pöörata tähelepanu soolise võrddõiguslikkuse edendamise seisukohalt olulistele küsimustele.

Kaasamise korraldamisel on oluline pöörata tähelepanu veel järgmistele aspektidele:

- ürituse toimumise aeg peab sobima erinevatele elanikerühmadele;
- väikelastega vanemate paremaks kaasamiseks tasuks mõelda ka lastehoiu võimaluse loomisele ürituse läbiviimise ajaks;
- otsustajate grupis peaks olema tasakaalustatult nii naisi kui mehi;
- ümarlaua vormi kasutamine, kus kõigile antakse kordamööda sõna, võimaldab ka vähemaktiivsematel oma arvamust avaldada;
- võib kasutada nn jalutuskäigu formaati, kus erinevate elanikegruppide esindajad saavad koos avalikus ruumis ringi liikudes oma kogemusi ja vajadusi vahetult planeerijatele edasi anda jms.

Rahulolu uuringute jm küsitluste läbiviimisel on vajalik vastuste kogumine ja analüüsimine vastajate soo, rahvuse, vanusrühma, erivajaduste olemasolu järgi, et tagada erinevatesse elanikerühmadesse kuuluvate inimeste vajaduste ja huvidega võrdne arvestamine

3.6. Kommunaalmajandus

Linnaelanike **liikumisviisid** sõltuvad sellest, kus asuvad nende elu- ja töökohad, lasteaiad, koolid, meditsiini-asutused jm avalikke teenuseid osutavad asutused ning millised on ühendusvõimalused nende punktide vahel.

Hea liikumiskeskond on selline, mis soodustab igas vanuses inimeste liikumist ühistranspordi, jalgrattaga või jalgsi ning on ligipääsetav erivajadusega inimestele. Näiteks Tallinna linnaliikuvuse kava 2035 kontseptsioonis³⁵ on seatud eesmärgiks, et linna elukeskkond peab võimaldama ohutult liikuda nii 8- kui 80-aastaselt inimesel.

Liiklusohutuse suurendamisele aitavad kaasa atraktiivsed ja ohutud jalg- ja rattateede võrgustikud, sh tuleb tagada kõnni- ja rattateede läbitavus ka talvistes oludes. Raskesti läbitavad linnatänavad ei toeta eakate inimeste üksi liikumist ja suurendavad nende eest hoolitsevate inimeste (enamasti naised) hoolduskoormust. Atraktiivne rattateede võrgustik aitab kooliõpilastel jõuda iseseisvalt kooli ja koolist koju või huviringi ning seeläbi vähendada autodega laste kooli viimist.

Elanike liikumisviiside uuringute läbiviimisel tuleks koguda ja analüüsida andmeid naiste ja meeste kohta, sh vanuserühmade lõikes

Naiste ja meeste liikumisharjumused, liikumisviisid ja teekonnad on erinevad, kuna naised ja mehed töötavad erinevates tegevusvaldkondades ja töökohad on koondunud linna eri piirkondadesse. Naised on igapäevaselt sagedamini seotud kellegi saatmisega (lapsed, eakad pereliikmed), samuti liiguvad nad keskmisest enam jalgsi või ühissõidukiga.

Kohalikul tasandil on vaja välja selgitada, millised on erinevate sotsiaalsete rühmade tavapärased liikumisteedkonnad ja -viisid; arendada välja ühistranspordi ja kergliiklusvõrgustik, mis on taskukohane, ligipääsetav ka puuetega inimestele ning vastab nii naiste kui ka meeste liikumisvajadustele.

Eriti oluline on tagada puuetega inimestele ühistranspordi kasutamine, muutes nii peatused kui ühistranspordi sõidukid ligipääsetavaks, sh vaegnägijatele ja -kuuljatele mõeldud infotabloode ja audio-süsteemide paigaldamine.

Kohalike omavalitsuste ülesanne on tagada kõigile oma elanikele tervist säästev ja hea elukeskkond.

Ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni süsteemide rekonstrueerimine ning arendamine on vajalik selleks, et tagada inimeste tervisele ohutu ja kvaliteetne joogivesi ning kaitsta keskkonda saasteainete eest.

Oluline on, et kohalikud omavalitsused omaks ülevaadet oma elanike toimetulekust ja elutingimustest, sh joogivee kvaliteedist, veevärgi ja kanalisatsiooni olukorrast jms. Eriti tuleks pöörata tähelepanu hajasustatud piirkondades üksi elavate eakate olukorrale, kelle majanduslik olukord ei võimalda neil panustada oma elamistingimuste parandamisse (sh vesi ja kanalisatsioon).

Kohalik omavalitsus peaks vee- ja kanalisatsiooni arengukavade koostamisel omama ülevaadet sellest, millised on omavalitsuse piirkonnas elavate naiste ja meeste (eriti vanemaealiste ja üksi elavate) elamistingimused, sh ühinemisvõimalused vee- ja kanalisatsioonivõrguga

3.7. Avalik kord ja turvalisus

Turvatus avalikus ruumis on üheks eeltingimuseks, et erinevatest koduvälistest tegevustest osa võtta. Hirm ja ärevus võivad piirata pimedas käimist või olemist, mingite kohtade vältimist või jala käimisest loobumist.

Valla ja linna elanike turvalisust ja turvatunnet mõjutavad mitmed asjad: avaliku ruumi meeldivus, valgustatus ja seal tuntav turvalisus, avarad vaateväljad, inimeste huvidest ja vajadustest lähtuv liikluskorraldus ning liikluskultuur, politsei tegevus ja kuritegevuse ennetamise tõhusus.

Mida võimekam on politsei avaliku korra kindlustamisel, seda kõrgemaks hinnatakse ka turvatunnet kodukandis väljas liikumisel.

Kuigi üksi pimedal tänaval käies tunneb end oma kodukandis täiesti või üsna julgelt 72% Eesti elanikest, tunnevad end kõige turvalisemalt öhtusel ajal väljas olles mehed ja nooremad inimesed. Kuigi naiste turvatunne on viimastel aastatel kasvanud, on nende ja eakate seas turvatunne väiksem.

Üle 60-aastastest tunneb end pimedal tänaval ebakindlalt juba peaaegu iga teine. Samas on naiste turvatunne viimastel aastatel kasvanud.

Kohalikul tasandil on oluline välja selgitada, mida inimesed, eriti naised, seostavad hirmu tundmisega, riskidega sattuda vägivalda ohvriks. Avalikku ruumi kasutavad inimesed teavad täpsemalt, milles on probleemid (tarad, pimedad nurgad, grafitid jms), ning soovivad, et loodav keskkond toimiks parimal võimalikul viisil. Selleks tuleb neid inimesi ka vallakeskuste ja linnakujunduse projektidesse kaasata.

Vägivalda ohvrite hulgas on naisi veidi enam kui mehi, kusjuures naised puutuvad vägivaldaga enam kokku kodus, mehed väljaspool kodu. Enamuse kuritegude toimepanijatest moodustavad mehed. Ahistamise ohvriks langevad teistest enam noored mitte-eesti naised.

Lähisuhtevägivalda juhtumitest moodustab suurema osa praeguste või endiste elukaaslaste või abikaasade vaheline vägivald, mis moodustab kõigist vägivallakuritegudest enam kui 40 %. Lähisuhte vägivalda toimepanijatest on üheksal juhul kümnest mehed ning ohvriteks naised ja pealtnägijateks sageli lapsed. Lähisuhetes esineb laste-, vanurite- või puuetega inimeste vastast või nendevahelist vägivalda.

Lähisuhtevägivald ei ole peresisene probleem, sellele peavad pöörama tähelepanu perevälised isikud ja sekkuma vastavad asutused ning ametnikud

Naistevastane vägivald, mida hoiavad alal aegunud soorollihoiakud ning võimule ülesehitatud peresuhted, mitte ainult ei riku konkreetsete naissoost ohvrite inimõigusi – õigust elule ja isikupuutumatusele, alandades nende väärikust ja eneseusku, vaid õigustab otseseid ja kaudseid võimu- ja vägivald-suhteid ka ühiskonnas laiemalt. Nii tuleks ka koolis aset leidva vägivalda ja kiusamise puhul analüüsida vägivalda toimepanijate ja kannatajate soolist osakaalu.

Perevägivalda kui kuriteoga tegeleb politsei. Vägivallatseja korralekutsumiseks on kohaliku omavalitsuse spetsialistidel võimalus sekkuda lapse heaolu kaitseks, s.o juhul kui lapse elu ja tervis on ohus. Politsei teavitab sotsiaaltöötajat ka siis, kui vägivald on toime pandud töövõimetuspensionit saava või vanaduspensionieas isiku suhtes.

Sekkumisel tuleb arvestada, et eakad naised võivad kinni pidada traditsioonilistest soorollidest ja arvata, et vägivald on pere siseasjaks, ning alistuda olukorrale, võttes oma ohvrirolli osana elust.

Ametnikud peavad võtma omaks arusaama, et igasse juhtumisse, kus on märke võimalikust lähisuhtevägivallast, tuleb suhtuda tõsiselt.

Igas kohalikus omavalitsuses, igas kogukonnas, peab olema loodud laiapõhjaline võrgustik, kes ühiselt perevägivalla ohvreid abistab. Uurimustest on teada, et erinevate valdkondade spetsialistidest koosnev võrgustik võib kohalikes omavalitsustes erineda, sõltuvalt sellest, milliseid tugiteenuseid vallas või linnas pakkuda on võimalik. Abistajate tegevuste koordineerimiseks on hea välja töötada linna või valla lähisuhtevägivalla ennetuse ja varajase sekkumise tegevuskavad.³⁵

Kohalik omavalitsus peab hoolitsema, et politseinikud ja sotsiaaltöötajad oleksid saanud pere- ja lähisuhtevägivalla alase väljaõppe ja potentsiaalsed ohvrid saaksid informatsiooni nõustamistelefoni, ohvriabi, naiste tugikeskuste/varjupaikade ning erinevate tugiteenuste kohta.

Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi kriisitelefoni
116 006
pakub kriisinõustamist ööpäevaringselt.

Numbril 116 111 võib teatada abivajavast lapsest.

Neil juhtudel, kui lähisuhtevägivalla ohvriks on mees, peab talle pakkuma kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatavat turvakoduteenust, et tagada ajutine eluase, turvaline keskkond ja vajadusel esmane abi.

Kohalik omavalitsus peab teadma ja oskama hinnata,

- mida on tehtud naistevastase vägivalla ennetamiseks;
- kes vastutab koduvägivalla ennetamise koordineerimise eest;
- kas vägivallaohvritele pakutakse piisavalt teenuseid.

3.8. Kommunikatsioon

On oluline teada, et ajakirjandus, massikultuur ja reklaam kujundavad naiselikkuse ja mehelikkuse norme, loovad ettekujutust sellest, milliseid rolle eri soost inimesed täidavad, ja võivad taastoota aegunud soostereotüüpe.

Kuna kohalike omavalitsuste veebilehtedel avaldatakse nii tekste kui pildimaterjali, on tähtis, et tekstid ja kuvandid

- ei riivaks kellegi inimväärikust ega oleks diskrimineerivad
- ei oleks eelarvamuslikud ega stereotüüpsed
- aitaksid kaasa sotsiaalse kokkukuuluvuse ja soolise võrdõiguslikkuse edendamisele

³⁵ Olle Selliov Õnne Liv Valberg (2018) Lähisuhtevägivalla ennetuse ja varase sekkumise kavand Tallinna linnale. Mittetulundusühing Vaimse Tervise Edendamise Kompetentsikeskus, Tallinn <https://www.tallinn.ee/est/g6810s117629>

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise kompetentsikeskus on avaldanud ülevaatliku käsiraamatu, millele toetudes saab vältida soo- ja vähemusrühmade suhtes kehtivaid stereotüüpe ning diskrimineerivaid tekste ja kuvandeid. Käsiraamatus antakse näpunäiteid soo- ja vähemusrühmade suhtes levinud stereotüüpide äratundmiseks ja vältimiseks. Kuigi sihtgrupiks on struktuurifondidega tegelevad ametnikud, sobib juhiste silmaspidamine kõigile kohaliku omavalitsuse ametnikele.³⁶

Teenuseid ükshaaval tutvustades ei ole hea neid rühmitada ainult sihtrühmade järgi (eakatele, puuetega inimestele või toimetulekuraskustes inimestele suunatud teenused). Arvestada tuleb, et mõni sihtrühm võib vajada ka neid, mida on kirjeldatud teise sihtrühma teenuste hulgas.

Turvakodude ja varjupaigateenuste tutvustamisel tuleb avaldada teenusepakkuja infotelefon ja teave, et abivajajaid võetakse vastu ka öösiti, töövälisel ajal.

Kui vähegi võimalik, tuleks infot jagada viipekeelse video ja helisalvestise abil ja pakkuda teavet lihtsustatud keeles, et aru saaksid ka intellektipuudega isikud.

³⁶ Kuusik, A., Davidjants, B., Papp, Ü.-M. (2016) Teabematerjalide koostamine: kuidas vältida stereotüüpe ja eelarvamusi, Tallinn, 2016 https://s3-web-1a.tehik.ee/kompetentsikeskus-live-web-prd/s3fs-public/featured_images/Teabematerjalide-koostamine_eestik.pdf

Kasulikke allikaid

1) Euroopa harta naiste ja meeste võrdõiguslikkuse kohta kohalikus elus

https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/03/Charter_2022_EN.pdf

2) Kütt, R. **Sooline võrdõiguslikkus kohalikes omavalitsustes. Õppematerjal**, Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus. ENUT

https://enut.ee/files/ENUT_KOV_oppematerjal.pdf

3) Kristiina Albi, Janek Laidvee, Ülle-Marika Papp, Mari-Liis Sepper (2010) **Soolise võrdõiguslikkuse seadus: Kommenteeritud väljaanne**. Kirjastus Juura.

<https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/14384>

https://s3-web-1a.tehik.ee/vordsuskeskus-live-web-prd/s3fs-public/2023-10/sv_seaduse_komm_valjaanne_2010.pdf

4) **Võrdse kohtlemise seadus : käsiraamat**. Koostaja: Ülle Papp, Toimetaja: Merle Albrant (2010), Tallinna Tehnikaülikool. Õiguse instituut

<https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16291>

5) Eesti Arhitektide Liit, Eesti Disainikeskus, Eesti Kunstiakadeemia (koostajad)

Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine & loomine.

https://www.astangu.ee/sites/default/files/media/koiki_kasava_elukeskkonna_kavandamine_loomine.pdf

6) Kuusik, A., Davidjants, B., Papp, Ü.-M. (2016)

Teabematerjalide koostamine: kuidas vältida stereotüüpe ja eelarvamusi, Tallinn, 2016

https://s3-web-1a.tehik.ee/kompetentsikeskus-live-web-prd/s3fs-public/featured_images/Teabematerjalide-koostamine_eestik.pdf

7) S. Quinn (2011) **Riigieelarve naistele ja meestele**. Sotsiaalministeerium

https://s3-web-1a.tehik.ee/vordsuskeskus-live-web-prd/s3fs-public/2023-10/riigieelarve_naistele_ja_mestele.pdf

https://s3-web-1a.tehik.ee/kompetentsikeskus-live-web-prd/s3fs-public/featured_images/Riigieelarve-meestele-ja-naistele.pdf

8) Praxis (2018) **Naiste ja meeste roll kohalikes omavalitsustes ja volikogudes**. Aruanne.

<http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/07/Naiete-ja-meeste-roll-kohalikes-omavalitsustes-ja-volikogudes.pdf>

9) **Leiame uue vaatenurga: räägime soostereotüüpidest**

https://end-gender-stereotypes.campaign.europa.eu/index_et

Organisatsioonid ja institutsioonid

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik

<https://volinik.ee/index.html>

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

koordineerib soolise võrdõiguslikkuse ning võrdse kohtlemise edendamist ja sellealast tegevust

<https://www.mkm.ee/>

ÜKP fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus

on Majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumis asuv nõustamis- ja koolitusüksus, mille ülesanne on suurendada struktuurivahendeid kasutavate ja koordineerivate üksuste teadlikkust soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtetest ning soodustada ja toetada nende põhimõtete arvestamist meetmete väljatöötamisel ning rakendamisel.

<https://kompetentsikeskus.sm.ee/et/kontakt>

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus

<https://enut.ee/>

Eesti Naisteühenduste Ümarlaud

<https://enu.ee/>

Eesti Ettevõtlike Naiste Assotsiatsioon

<https://bpw-estonia.ee/>

Eesti Puuetega Naiste Ühenduste Liit

<https://epnu.ee/>

Lisa 1

Näiteid noorte volikogudest

Kätlin Merisalu

Eesti Noorteühenduste Liit, noorte osaluse spetsialist

Huvigruppide kaasatuse olulisus

Tänapäeval on oluline, et elanikud saavad otsustamistes kaasa rääkida kõiki neid puudutavates teemades. Seda on võimalik teha näiteks kohaliku omavalitsuse infosüsteemide, generatsioonidevahelise dialoogi, osaluskohvikute formaadi ning muude sotsiaalmeedia vahendite kaudu. Analüüsida tuleks, kes on aktiivsemad ning kes passiivsemad huvigrupid ja püüda välja selgitada, miks. See võimaldab tulevikus sihi- ja järjepidevamat kommunikeerimist kaasamise soodustamiseks ning kogukonna teadlikkuse tõstmist osalusvõimalustest otsustusprotsessides kaasa rääkida.

Noorte osalus ja kaasamine

Kohalik omavalitsus on noortele kõige lähemal asuv osalusplatvorm, mis omab olulist rolli noorte osaluse võimestamisel. Noorte kaasamine tagab, et nad mitte ainult ei kuule ega õpi demokraatiat ja kodanikuks olemist, vaid neil on ka reaalne võimalus tunda end täisväärtusliku kogukonna liikmena panustades läbi kaasatuse kohaliku elu kujundamisesse. Noorte kaasamisel peab kaasamise vorm vastama kaasatavate noorte eale ning võimalustele kaasamise protsessis osaleda. Üha enam osalevad noored vabatahtlikus tegevuses ning avaldavad oma meelsust erinevates digikanalites ja sotsiaalmeedias. See näitab selgelt, et noored teevad seda, mis poliitikakujundajate vaateväljast välja jääb ja osalevad keskkondades, kuhu poliitikakujundajad ei jõua. Mida varem, laiemalt ja teadlikumalt on noored kaasatud demokraatlikesse otsustusprotsessidesse, seda parem, sest see omakorda mõjutab nende kujunemist aktiivseks kodanikuks. Sealjuures tuleb silmas pidada, et noorte kaasamine ei tohi olla pelgalt näiline, sest negatiivne osaluskogemus mõjutab noore tulevikuosalust. Noortevaldkonna arengukavas (2021-2035)¹ on ühe strateegilisena eesmärgina välja toodud järjepidev noorte õiguste kaitsmine riigis ning noorte aktiivse kodanikuosaluse toetamine. Sellest lähtuvalt peavad noortele olema tagatud mitmekesised võimalused oma hääle kuuldavaks tegemiseks ja kogukondlikus elus osalemiseks vastavalt nende eelistusele, millest üks võimalus on näiteks osaleda osaluskogu, sealhulgas noortevolikogu töös. Ühe näitena noorte kaasamisest kohalikul tasandil saab tuua 2023. aastal Silma Õpikojas toimunud Keskkonnakonverentsi, kus osalesid Oru Kooli ja Taebla Koolide 6.-8. klasside noored. Projekti tulemusena saadud sisendit kasutati Lääne-Nigula valla 300 õpilase ja noore keskkonnahariduse võimaluste parandamiseks nii koolides kui ka noortekeskustes. Üheks ettepanekuks oli paigaldada rohkem prügikonteinereid, et vältida prügireostust metsades ja alevikes. Ettepaneku üle arutlesid oma koosolekul Lääne-Nigula noortevolikokku kuuluvad noored, kus teemaks võeti eelkõige konteinerite paiknemine ja arv osavaldades.

¹ Noortevaldkonna arengukava 2021-2035 (2021). https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-09/2._noortevaldkonna_arengukava_2021-2035_kinnitatud_12.08.21.pdf

Sageli puudub noortel side oma kodukohaga ning üheks põhjuseks on see, et tegevusi planeerivad kohalikul tasandil täiskasvanud ilma noori protsessi kaasamata. Noorte osaluse ja kaasamise käsiraamatus (2012)² on välja toodud, et noorte ning ka teiste huvigruppide kaasamist on kohalikul tasandil vaja selleks, et suureneks omavalitsuse vastutus, läbipaistvus ja avatus, tugevdades seeläbi kogukonnaliikmete usaldust omavalitsuse vastu ja õigussüsteemi tervikuna. Selle tulemusena paraneb lõppkokkuvõttes omavalitsuse otsuste ja demokraatia kvaliteet. Tähelepanuta jääb kohalikul tasandil tihti see, et noored on väärtuslik ressurss, keda on võimalik kasutada paljude tegevuste disainimisel ja elluviimisel, sest noored on võimelised välja töötama häid ideid kodukohta arendamiseks nende vajadustest lähtuvalt. Lisaks ettepanekute kuulamine on oluline neid ka tagasisidestada. Kui noored on kaasatud kohaliku kogukonna arendamisse ja nad saavad positiivse osaluskogemuse läbi selle, et nende ettepanekutest ka midagi muutub, on nad motiveeritud pärast õpingute lõppu kodukohta naasma ning selle arengusse panustama. Hea näitena viis 2023. aastal Anija valla noortevolikogu läbi oma kohalikus omavalitsuses ideekorje, mille tulemusena valminud ettepanekud edastati vallavolikogu esimehele, vallavanemale ja abivallavanemale. Noored arutasid otsustajatega ühisel kohtumisel kõik punktid ükshaaval läbi ning 2024. aastaks on noortevolikogu mõned ettepanekutes välja toodud punktid juba ellu viinud. Arutelude tulemusena jäi osade punktide eest vastutajaks vallavalitsus. Tagasiside põhjal oli ka punkte, mis võeti vajalike ressursside puudumise tõttu nimekirjast maha.

Noorsootöö seaduses³ on välja toodud, et noortevolikogu eesmärgiks on arutada valla või linna pädevusse kuuluvaid noori puudutavaid küsimusi ning teha nende kohta ettepanekuid kohalikele omavalitsusele, lähtudes noorte vajadustest ja huvidest. Esimesed noortevolikogud loodi Eestis Kuressaares 1998. aastal ja Narvas 1999. aastal⁴. Laiahaardelisem kohaliku tasandi osaluskogude loomine sai hoo sisse noorte osaluse arendamise toel 2010.–2011. aastatel. Kohaliku tasandi osaluskogudele mõjus negatiivselt 2017. aasta haldusreform, kui liideti erineva tausta ja identiteediga piirkondi. Suurt mõju osaluskogude arengule omas ka 2020. aastal kogu maailma halvanud pandeemia.⁵ Statistika kohaselt oli 2023. aastal 79st omavalitsusest toimiv osaluskogu, sh noortevolikogu või noorte aktiivrühm 49 omavalitsusel, mis moodustab 62% omavalitsuste koguarvust⁶. Toimiv osaluskogu on näiteks Viljandi linnal, Tartu linnal, Jõelähtme vallal, Antsla vallal ja Saaremaa vallal. Eesti Noorteühenduste Liit koostöös Viljandi linnaga selgitab koostöös valminud videos, miks peaksid noored kohalikul tasandil osalema. Soovitusi annavad Viljandi linnavolikogu esimees Helmen Kütt, Viljandi Noortevolikogu spiiker Rosette Liis Uus ning Viljandi Noortevolikogu esimees ja volikogu liige Pille-Riin Lillepalu.

Kohalikul tasandi noortevolikogu on noorele hea võimalus omandada turvalises keskkonnas praktilisi oskusi ja teadmisi demokraatlikest protsessidest. Sellest tulenevalt saab esile tõsta, et noortevolikogu on oluline mehhanism noorte kaasamiseks kohaliku omavalitsuse otsustusprotsessidesse. Noortevolikogu valitakse valla või linna noorte poolt demokraatlikul teel valla- või linnavolikogu kehtestatud korras. Üldjuhul kuuluvad noortevolikogusse noored vanuses 13–26, kelle elukoht on registreeritud

² Valge, M. & Reitav, U. (2012). Noorte osalus ja kaasamine. https://enl.ee/wp-content/uploads/2017/08/NKde_kasiraamat_.pdf

³ Noorsootöö seadus (2010). <https://www.riigiteataja.ee/akt/NTS>

⁴ Adel, K. (2017). Mis on noorte osalus ja osaluskogud? <https://heakodanik.ee/uudised/mis-noorte-osalus-ja-osaluskogud/>

⁵ Tõnisson, T & Merisalu, K. (2024). Ajarännak: kas suudame mõista ja võimestada teismeikka jõudnud noorte osalust? <https://mihus.mitteformaalne.ee/ajarannak-kas-suudame-moista-ja-voimestada-teismeikka-joudnud-noorte-osalust/>

⁶ Osaluskogud. <https://enl.ee/noorte-osalus/osaluskogud/>, 08.04.2024

või kes omandavad haridust konkreetse omavalitsuse haldusüksuse territooriumil. Noortevolikogu jätkusuutliku tegevuse toetamine on kohaliku omavalitsuse ülesanne vastavalt valla- või linnavolikogu kehtestatud korrale. Selleks on erinevaid viise: näiteks tugi noorsootööga tegelevalt spetsialistilt eesmärkide saavutamiseks, kindel eelarve tegevuste elluviimisel ning ruumid töö koordineerimiseks. (Eesti Noorteühenduste Liidu koduleht)

Muuhulgas on valla- või linnavolikogu ülesandeks noortevolikogu olemasolul temaga konsulteerida noori puudutavate teemade käsitlemisel. Näiteks noorsootöö kavandamisel, teostamisel ja hindamisel kohalikul tasandil. Tüdrukute ja poiste võrdne kaasamine õpetab noortele demokraatiat ning aitab ette valmistada tulevasi valijaid, poliitikuid ja aktiivseid kogukonnaliikmeid. Sealjuures on oluline tähelepanu pöörata erinevate soorühmade tasakaalustatud osalusele. Näiteks viis Tori valla noortevolikogu 2023. aastal oma kohalikus omavalitsuses noorte seas läbi veebiküsitluse, mille tulemused edastati Tori valla noorsootöö nõunikule. Kokkuvõtte sisaldas mitmeid noorte enda poolt välja toodud ettepanekuid, milleks olid näiteks üritused Jõesuu piirkonnas, Kilksama bussiaegade parandamine ning rohkem vaba aja tegevusi. Esitatud ettepanekute hulk oli suur, kuid tänu tulemuste edastamisega sai vallavalitsuse prioriteediks Tori aleviku noortekeskuse küsimus, millele noored tähelepanu juhtisid.

Eestis võimestab noorte osalust ja kaasamist Eesti Noorteühenduste Liit (ENL), mis asutati 2002. aastal ning tegemist on katusorganisatsiooniga, mis ühendab Eestis tegutsevaid noorteühendusi ja osaluskogusid, sealhulgas noortevolikogusid. Alates 2008. aastast on hakatud süstemaatiliselt tegelema noortevolikogudega, kui maakondlike noortekogude kõrval lisandusid Eesti Noorteühenduste Liidu prioriteetide hulka kohaliku tasandi noorte osaluskogud. Organisatsiooni poolt pakutavad võimalused noorte osaluse ning noortevolikogu toetamisel kohalikul tasandil on näiteks võrgustiku sündmused, juhendmaterjalid, videomaterjalid, rahvusvaheline koostöö, koolitused, praktilised töötoad noortele ja otsustajatele, nõustamine, mentorlusprogramm ning visiidid. ENL veab eest ka noorte osaluse fondi, mille eesmärk on toetada noorte osalemist oma kodukoha otsuste tegemises ja võimalust kaasa rääkida enda jaoks olulistel teemadel. Fondist on võimalik raha taotleda ka kohalikul omavalitsusel juhul, kui eesmärk on taaselustada noortevolikogu tegevus kohalikul tasandil.

Lisa 2

Vanemaealiste kogud omavalitsustes

Agu Laius, MTÜ Kuldne Liiga huvikaitsejuht

Statistikaameti andmetel oli Eestis 2020. aastal 65-aastaseid ja vanemaid inimesi 20% rahvastikust. Erinevate prognooside kohaselt kasvab vanemaealiste osakaal 2040. aastal Eestis 28%ni ja järgnevatel aastatel veelgi – kuni kolmandikuni elanikkonnast.

See on suurenev inimrühm, kelle olukorda on vaja analüüsida, kelle huvide, vajaduste väljaselgitamisega on vaja tegeleda ja neid riigi poliitikakujundamisel ja omavalitsuste töös on vaja arvestada. Seni aga teame, et praegune ühiskond on kujundatud ja kujundatakse pigem võimete tipus olevate 30-50 aastaste täiskasvanute poolt ja nende järgi.

Oleme juba hakanud märkama erivajadustega inimeste spetsiifilisi vajadusi. Kui aga inimesel pole puuet – ja vanus ei ole puue –, vaid on toimunud kõigest normaalsed vanusest tulenevad ealised muutused, on keskkond endiselt ükskõikne ja mõistmatu. Seega vanem inimene peab saama kaasa rääkida kõiges oma eluolu korraldamisel, sest teistel on neid vajadusi sageli raske mõista.

Vabariigi valitsuse heaks kiidetud Heaolu arengukava 2023–2030¹ tõdetakse, et vanemaealiste heaolu puudutavad probleemid pole valdkondade üleselt poliitikameetmetesse lõimitud ning puudub analüütiline andmestik nende meetmete kujundamiseks. Arengukava alaeesmärgi Vanemaealised osas, mida ministeeriumil aitas sisustada MTÜ Kuldne Liiga, seatakse eesmärgiks, et vananemise ja vanusesõbraliku lähenemisega tuleb arvestada kõigis poliitikavaldkondades.

MTÜ Kuldne Liiga on sotsiaalministeeriumi strateegiliseks partneriks vanemaealiste huvikaitse teemadel ja töötab ministeeriumi toetatud projekti “Noored-vanad võrgustuvad koos (NOVA)” raames, mida viiakse ellu perioodil 2022–2024.

Vanemaealiste töö on tulemuslik, kui on olemas raamistik, millest töös lähtuda. MTÜ Kuldne Liiga kaasas eksperdid ja töötas selleks raamistikuks välja soovitusel Vanusesõbraliku Eesti põhimõtted.² Need soovitusel sisaldavad kõiki teemasid, mis peaksid olema nii omavalitsuste kui ka vanemaealiste nõukogude tähelepanu all ja milles soovitakse saada paremaid lahendusi.

Iga pakutav lahendus on tulemuslikum, kui eesmärkide saavutamist ka hinnatakse. Selleks koostas Poliitikauuringute Keskus Praxis koos MTÜga Kuldne Liiga välja vanusesõbralikkuse hindamisvahendi ja juhendi.³ Kord aastas võiks selle hindamise läbi viia, et saada ettekujutus omavalitsuse kitsaskohtadest seoses vanemaealistega.

¹ Heaolu arengukava 2023 - 2030. Sotsiaalministeerium, 2023.

<https://sm.ee/sites/default/files/documents/2023-04/Heaolu%20arengu-kava%202023-2030.pdf>

² Vanusesõbraliku Eesti põhimõtted. <https://liiga.ee/vanemaealiste-huvikaitse/vanusesobralik-eesti/>

³ Vanusesõbralikkuse hindamisvahend ja juhend. Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2024.

<https://liiga.ee/vanusesobralikkuse-hindamine/>

Kõigest eelnenust jääb aga muutuste saavutamisel väheks, kui soovitu elluviimiseks ei ole käivitatud asjakohaseid struktuure. Omavalitsustes on nendeks vanemaealiste nõukogud. Mujal Euroopa riikides nagu Austrias, Taanis, Soomes, Hollandis, Norras, Saksamaal ja Itaalias tegutsevad eakate nõukogud juba möödunud sajandi lõpukümnenditest. Poolas 2000ndate algusest.⁴ Nende riikide eripäraks on, et eakate nõukogud on seal moodustatud vastavalt seadusele.

Eestis ei ole seadust, mille kohaselt tuleb omavalitsustes vanemaealiste nõukogud moodustada, kuid vajadust nende järele on tajutud. Nii on seda erinevates omavalitsustes tehtud erinevalt: omavalitsuse volikogu või vallavalitsuse poolt või ka iseseisvana nn rohujuure tasandi algatusena, ning otsib ja soovib omavalitsusega koostööd isegi. Ongi kõige mõistlikum, kui iga omavalitsus kaalub võimalikke vanemaealiste nõukogu moodustamise variante ja käivitab enda jaoks kõige sobivama. Vajadusel saab hiljem nõukogu loomise alustes (statuut, põhimäärus) teha ka korrektiive. Kasutatakse ka erinevaid nõukogude nimetusi: vanemaealiste, eakate, väärikate, seenioride jt. Miks ka mitte. Selles töös abistab omavalitsusi ja sealseid vanemaealisi MTÜ Kuldne Liiga.

Sõltumata nimest on nende rolliks eakate eluolu käsitlevad algatused ja ettepanekud, sh ka ennetustegevused. Nende hulka kuuluvad avalik ruum, transport ja liikumine, elamumajandus, aga ka poliitika, teenused ja toetused ning kommunikatsioon. Üheks olulisemaks keskkonna mõjutajaks on teised inimesed ja kogukond. Me kõik – teadlikult või teadvustamata – loome sellist keskkonda oma igapäevaste tegude, suhtumiste, otsuste või nende tegemata jätmisega. Nõnda ei saa ka vananemisega arvestavad poliitikameetmed ja tegevused piirduda üksnes eakatega, vaid peavad hõlmama kõiki vanuserühmi. Vanusesõbralikku ühiskonda iseloomustab põlvkondade ülene solidaarsus, suhtlemine ja koostöö. See tähendab, et vanemaealiste nõukogu tegevus peab olema inimestele nähtav, inimesed peavad teadma, kes on nõukogu liikmed ja nendele peab saama probleeme edastada. Nõukogu liige saab probleeme ja vajadusi piirkonna elanikelt, aga edastab ka omavalitsuse poolset teavet oma piirkonna inimestele.

Enamasti luuakse vanemaealiste nõukogud lähtudes territoriaalse esindatuse põhimõttest, nii, et iga omavalitsuse piirkond omaks nõukogus liiget. Aga nõukogud on loodud ka olemasolevate seltside ja ühingute esindajate nimetamisel nõukogu liikmeks.

Kui nõukogu luuakse omavalitsuse volikogu poolt, siis lepib volikogu kokku kuidas sinna liikmed nimetatakse ja nimetab selle liikmed. Kui nõukogud luuakse omavalitsuse valitsuse komisjonina, siis nende loomise kohta kehtivad õigusaktidest tulenevad reeglid.

Vanemaealiste nõukogu võib aga moodustada ka nn rohujuure tasandi algatusena, kus nõukogu liikmed valitakse inimeste endi poolt. Kui omavalitsuse volikogu ja valitsus on valmis selliselt loodud nõukoguga koostööd tegema, siis saavutatakse ka tulemusi. Omavalitsus saab sellisele inimeste valitud nõukogule anda teatud staatuse. Näiteks lisatakse see omavalitsuse arengudokumentidesse kui omavalitsuse partner vanemaealiste teemal, lepatakse kokku ruumide tasuta kasutamise suhtes, võimaldatakse kasutada teatud rahalisi vahendeid jmt.

⁴ Eakate esinduskogud kohalike omavalitsuste otsustusprotsesside mõjutajana. Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2021. https://liiga.ee/wp-content/uploads/2022/08/Eakate-esinduskogud_FINAL73.pdf

Eesti 79st omavalitsusest on tänaseks vanemaealiste nõukogud või vanemaealiste teemadega tegelevad komisjonid moodustanud ligi 30 omavalitsuses, veel kümnekonnas töötatakse nõukogu loomisega. Enamasti on vanemaealiste nõukogud moodustatud omavalitsuse valitsuse komisjonina, Viljandi ja Pärnu linnas on sellised nõukogud loodud volikogu juurde volikogu komisjonidena, Viimsis volikogu juures Viimsi Pensionäride Ühenduse poolt valitud koguna.

Rae ja Kuusalu vallas on nõukogud loodud tihedas koostöös omavalitsusega, kuid eraldiseisvatena. Olemasolevate vanemaealiste nõukogude kohta on teave esitatud MTÜ Kuldne Liiga veebilehel.⁵

Teadmised ja oskused nõukogu töö kavandamisel ja korraldamisel ei tule iseenesest. Nüüd on Eestis moodustatud piisavalt vanemaealiste kogusid, et neile asjakohaseid koolitusi ja kogemusõppe päevi korraldada, neid nõustada ning et nõukogu liikmed saaksid omavahel suhelda ja üksteist võimestada. Koolitustele kutsutakse osalema ka omavalitsuste töötajad, mis tugevdab omavahelist koostööd. Kuldne Liiga on selleks Harjumaal, Ida-Virumaal ja Viljandimaal, kus on enim vanemaealiste nõukogusid, käivitanud piirkondlikud koostöökogud. Töötame, et selline koostöö käivituks igas maakonnas.

⁵ Vanemaealiste kogud omavalitsustes. <https://liiga.ee/vanemaealiste-kogud-omavalitsustes/>